

Vlaanderen
is erfgoed

Beschermingsdossier

Danszaal Bristol in Gent (Ledeberg)

Monument met overgangszone

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Beschermingsdossier:

Danszaal Bristol, Gent (Ledeberg), Hundelgemsesteenweg 173-175 en
Weldadigheidstraat 10 – Monument met overgangszone

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/44021/118.1

Daan Declercq

16/01/2017

INHOUDSTAFEL

Beschrijvend gedeelte	4
1.1. Situering	4
1.2. Historisch overzicht	4
1.2.1. De historische context	4
1.2.2. De Botermarkt en de danszaal Bristol	6
1.2.3. Van woonhuis tot handelspand.....	10
1.2.4. Cinema Agora (1932 – 1969).....	10
1.2.5. Café Bristol en Discount Profi (na 1969).....	12
1.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken.....	14
1.3.1. Het woonhuis met café aan de Hundelgemsesteenweg	14
1.3.2. De danszaal.....	15
1.3.3. Woonhuis Weldadigheidstraat 10.....	23
1.4. Fysieke toestand van het onroerend goed	23
2. Evaluerend gedeelte	24
2.1. Evaluatie van de erfgoedwaarden	24
2.1.1. De danszaal Bristol binnen het oeuvre van architect Alexander Meuleman ..	24
2.1.2. De danszaal binnen het bouwkundig erfgoed in Vlaanderen	24
2.1.3. De danszaal binnen het oeuvre van Helman	25
2.2. Erfgoedwaarden	26
2.2.1. Historische waarde	26
2.2.2. Architecturale waarde:	27
2.2.3. Artistieke waarde:	27
2.3. Motivering van het type bescherming.....	27
2.3.1. Motivering bescherming als monument	27
2.3.2. Motivering van de overgangszone	28
2.4. Motivering van de afbakening van de bescherming	28
2.4.1. Afbakening beschermd monument.....	28
2.4.2. Afbakening overgangszone	28
2.5. Juridische toestand.....	29
2.5.1. Onroerend Erfgoed:	29
2.5.2. Ruimtelijke Ordening:	29
3. Beheersvisie	29
3.1. Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed	29
3.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed.....	29
3.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed.....	30
4. Bronnen	30
4.1. Archieven	30
4.2. Literatuur	30
4.3. Tijdschriftartikels.....	31
4.4. Internetbronnen	31
4.5. Onuitgegeven publicaties	32
4.6. Mondelinge en schriftelijke bronnen	32
5. Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	32
5.1. Omgevingsplan bij de bescherming	32
5.2. Fotobijlage	32
5.3. Kaarten en figuren	32

BESCHRIJVEND GEDEELTE

1.1. Situering

De voormalige Danszaal Bristol is gelegen aan de Hundelgemsesteenweg 173-175 te Gent (Ledeberg), Oost-Vlaanderen. Ledeberg is sinds 1977 een deelgemeente van Gent, gelegen ten zuidoosten van de historische stadskern. De eigenlijke zaal is gesitueerd in het binnengebied van het bouwblok gevormd door de Hundelgemsesteenweg (officieus gekend als de 'Botermarkt') in het zuidwesten, de Weldadigheidstraat in het noordwesten, de Moriaanstraat in het noordoosten en de Pol De Vischstraat in het zuidoosten. Het diepe en langwerpige perceel strekt zich uit vanaf de Hundelgemsesteenweg en loopt door achter de rijhuizen in de Weldadigheidstraat nummers 2-12B en het hoekpand gelegen aan de Hundelgemsesteenweg 169-171. Oorspronkelijk bestond het gebouwencomplex uit een woonhuis aan de Hundelgemsesteenweg met aanpalend een rechtstreekse doorgang naar de achterliggende danszaal. Vandaag is deze zaal uitsluitend bereikbaar via een interne toegang in het café op de begane grond van het voormalige woonhuis. Er is ook een later gemaakte gelijkvloerse doorgang via het pand in de Weldadigheidstraat 10 (zie bijlage 5.3. kaarten en figuren, afbeeldingen 1-3).

1.2. Historisch overzicht

1.2.1. De historische context

Ledeberg wordt voor het eerst vermeld als "Letha" in 964 en was destijds een afhankelijkheid of heerlijkheid van de Sint-Pietersabdij die zich vlakbij, op anderhalve kilometer in vogelvlucht, op de Blandijnberg bevindt.¹ In de heerlijkheid Ledeberg belastte de abt van de Sint-Pietersabdij schepenen en een baljuw met de uitoefening van zijn heerlijke rechten, die er bestuurden en recht spraken in zijn naam.² Het gebied bestond uit grote landbouwpercelen en weilanden met sporadische bebouwing. De oudste woonkern van Ledeberg groeide rondom een hoevecomplex te situeren aan het begin van de Hundelgemsesteenweg (nabij de huidige "Botermarkt"). Deze omwalde hoeve, gelegen aan het einde van de huidige Frans De Mildreef, was uitgegroeid tot het belangrijkste leen en de Meierij van de heerlijkheid. De meier onderhield de contacten met de abdij en inde de pachten en heerlijke belastingen. Misdadigers werden overgeleverd aan de baljuw. Op de Botermarkt, nabij de Meierij bevond zich de Sint-Daneelskapel en beperkte bebouwing, zoals blijkt uit 17de-eeuwse grondboeken (zie bijlage 5.3. kaarten en figuren, afbeelding 4).³ Een tweede woonkern bevond zich ten noorden aan de Lede Dries, gelegen tussen de Oude Brusselseweg en het huidige Ledebergplein. Dit gebied behoorde door een 13de-eeuwse schenking van de gravin van Vlaanderen tot het Land van Aalst.⁴ In 1795 kwam abrupt een einde aan deze bestuursvormen, wanneer de Franse overheersers het leenstelsel afschaften, en daarmee ook de rechten van de Sint-Pietersabdij over Ledeberg verdwenen. Omwille van een

---

¹ BAILLIEUL B. 2015: *Van Lede tot aan de Berg: grasduinen in Ledebergs verleden en peilen naar de toekomst*, Gent, 8.

² DE BUCK R. 1996: Hoe Ledeberg vergeten werd bij de verdeling van het land in gemeenten ten jare 1796, *Ghendtsche Tydinghen* 25.2, 95-97.

³ BAILLIEUL B. 2015: *Van Lede tot aan de Berg: grasduinen in Ledebergs verleden en peilen naar de toekomst*, Gent, 9.

⁴ BAILLIEUL B. 2015: *Van Lede tot aan de Berg: grasduinen in Ledebergs verleden en peilen naar de toekomst*, Gent, 10.

administratieve vergetelheid werd Ledeberg pas op 28 april 1796 een gemeente, ondergebracht bij het kanton Oosterzele.⁵

Ledeberg werd vanaf de middeleeuwen door de stadsomwalling en –poorten gescheiden van Gent. Vanaf de 16de eeuw voorzag men deze versterkingen van imposante bastions, toegespitst op de vernieuwde wijze van oorlogsvoering. De rivier de Schelde stroomt in een wijde bocht vanuit het zuiden omheen de gemeente en bepaalde deels het tracé van deze stadsomwalling en bijgevolg ook de historische grens tussen Gent en Ledeberg. De vorm van de bastions is nog duidelijk herkenbaar in het stedelijk landschap ter hoogte van de Edward Pynaertkaai en het Keizerpark. De twee stadspoorten zijn vandaag verdwenen, maar de Sint-Lievenspoortstraat en de Brusselsepoortstraat blijven belangrijke invalswegen naar het stadscentrum. In het verlengde van de 'poortstraten' liggen de Oude Brusselseweg (vanaf 1704 vervangen door de kaarsrechte Brusselsesteenweg) en de Hundelgemsesteenweg die van oudsher drukke centra waren waarlangs zich handelszaken en bewoning concentreerden. Het gedeelte van de Hundelgemsesteenweg tussen de Sint-Lievenspoort en het huidige spoorwegviaduct wordt officieus 'de Botermarkt' genoemd. Deze oudste woonkern van Ledeberg (cfr. supra) werd in 1775 verhard met kasseien en werd ook 'de Nieuwe Calseydewegh' genoemd.⁶ Hier bevond zich tevens het oudste religieuze centrum van Ledeberg. De Sint-Daneelskapel sloot de Botermarkt in het oosten af en bevond zich op de hoek van de Jozef Vervaenestraat (voorheen 'Kerkweg') en de Hundelgemsesteenweg. In 1791 bouwde men vlakbij een grotere bidplaats, aan de Hundelgemsesteenweg even voorbij de Frans De Mildreef (zie bijlage 5.3. kaarten en figuren, afbeelding 5). Het zou de eerste parochiekerk van Ledeberg worden toen de gemeente in 1803 een zelfstandige parochie werd.⁷

Vanaf het begin van de 19de eeuw verloor Ledeberg vrij snel zijn landelijk karakter. Dit was het rechtstreekse gevolg van enkele ingrijpende stedenbouwkundige ingrepen, gecombineerd met een algemene bevolkingsexplosie door de ontwikkeling van Gent als industriestad.

Met de aanleg van de spoorlijn Gent-Zuid/Brussel in 1837 was het startschot gegeven voor de industrialisatie van Ledeberg. Het tracé van deze spoorlijn doorkruist de gemeente ten zuiden van de Botermarkt.

Een tweede belangrijke factor was het verdwijnen van de fysieke grens tussen Ledeberg en Gent. Door veranderingen in de militaire tactieken gecombineerd met de afschaffing van de octrooirechten in 1860 verloren de stadspoorten zowel hun militaire als fiscale functie. Samen met de omwallingen werden zij aan het einde van de 19de eeuw gesloopt en vervangen door brede en mondaine boulevards. Met het letterlijk en figuurlijk 'openbreken' van de stadsgrenzen kwam de zogenaamde 19de-eeuwse gordel tot stand. Oorspronkelijk langsheen de voornaamste invalswegen, maar al snel in meerdere richtingen, breidde de stad zienderogen uit met de aanleg van nieuwe wijken en straten. Sommige wijken waren bedoeld voor de gegoede burgerij, zoals de omgeving van het Citadelpark. Ledeberg werd op zijn beurt gekenmerkt door een grote arbeidersbevolking.

Reeds vanaf de eerste helft van de 19de eeuw steeg het aantal vestigingen van kleine en grotere industriële bedrijven stelselmatig. Omdat de bewoning van Ledeberg zich oorspronkelijk vooral rond de oude stadspoorten en beide steenwegen concentreerde, werd het grondgebied bij haar oprichting als zelfstandige gemeente in 1801 gesplitst in twee wijken. Een eerste bewoningsconcentratie situeerde zich rond de Brusselsepoort (of

---

⁵ DE BUCK R. 1996: Hoe Ledeberg vergeten werd bij de verdeling van het land in gemeenten ten jare 1796, *Ghendtsche Tydinghen* 25.2, 95-97.

⁶ ERVYNCK G. 2004: Het kasseien van de Hundelgemsesteenweg te Ledeberg in 1775, *Ghendtsche Tydinghen* 33.5, 274-287.

⁷ BAILLIEUL B. 2015: *Van Lede tot aan de Berg: grasduinen in Ledebergs verleden en peilen naar de toekomst*, Gent, 11.

Keizerspoort) terwijl een tweede cluster aan de Sint-Lievenspoort was gelegen.⁸ De gemeente kende vooral in de tweede helft van de 19de eeuw een ongeziene bevolkingsaanwas van 1400 inwoners in 1830 naar 14.200 in 1900.⁹ Om de twee oorspronkelijke bewoningskernen met elkaar te verbinden werd het gebied tussen beide steenwegen geurbaniseerd met het in 1875 aangelegde Ledebergplein als nieuw administratief en religieus centrum.¹⁰ Hiertoe werd tussen 1865 en 1872 de nieuwe neogotische parochiekerk Sint-Lieven opgericht ter vervanging van de oude Sint-Lievenskerk op de Hundelgemsesteenweg tegenover de Jozef Vervaenestraat (daterend van 1791 met zijbeuken van 1837-38).¹¹ Het vergaderlokaal voor de harmonie Concordia, opgericht aan het Ledebergplein door katoenfabrikant J. Eggermont in 1878, zou vanaf 1883 dienst doen als gemeentehuis.¹² Vanuit het rechthoekige Ledebergplein vertrekt een fijnmazig netwerk van smalle straten met aaneengesloten arbeiderswoningen waarbij de beschikbare ruimte zo efficiënt mogelijk werd verkaveld. Hierdoor werd Ledeberg één van de dichtst bevolkte, en tegelijk de op één na kleinste gemeente van het land (1,09 km²). Sinds 1977 is Ledeberg een fusiegemeente van Gent.¹³

1.2.2. De Botermarkt en de danszaal Bristol

De voornaamste handels- en ontspanningsfuncties bevonden zich langs de twee grote invalswegen richting Gent die Ledeberg doorkruisten. Met name de Brusselsesteenweg, die uitgaf op de Keizerspoort of Brusselsepoort, en de Hundelgemsesteenweg die reizigers via de Sint-Lievenspoort naar Gent leidde. De Botermarkt, het gedeelte van de Hundelgemsesteenweg tussen de Sint-Lievenspoort en het huidige spoorwegviaduct, was de oudste kern van Ledeberg. Het bleef een belangrijk centrum voor de gemeente wanneer men ca. 1875 het Ledebergplein als nieuw administratief en religieus centrum aanlegde (cfr. supra).¹⁴

Markten, drukke wegen, belangrijke kruispunten waren tevens geliefkoosde plaatsen om dancings op te richten. Uit het onderzoek naar Gentse danszalen door M. Michna bleek dat op belangrijke drukke wegen er in een bepaald deel van de straat soms concentraties van drie tot vijf dancings waren. Dit was het geval aan de Antwerpsesteenweg, de Dendermondsesteenweg, de Zwijnaardsesteenweg en de Hundelgemsesteenweg.¹⁵ Het is aan laatstgenoemde steenweg, meer bepaald aan de pleinvormige verbreding die men de 'Botermarkt' noemt, dat in 1925 het **Danspaleis Bristol** wordt opgericht. Voor een goed

---

⁸ BAILLIEUL B. 2015: *Van Lede tot aan de Berg: grasduinen in Ledebergs verleden en peilen naar de toekomst*, Gent, 16.

⁹ DE BUCK R. 1996: Hoe Ledeberg vergeten werd bij de verdeling van het land in gemeenten ten jare 1796, *Ghendtsche Tydinghen* 25.2, 96.

¹⁰ BOGAERT C., LANCLUS K. & VERBEECK M. 1983: *Ledebergplein* [online], <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/103454> (geraadpleegd op 3 oktober 2016).

¹¹ Deze oudere kerk verving op haar beurt de gesloopte oude Sint-Daneelskapel welke zich bevond op de hoek van de Jozef Vervaenestraat en de Hundelgemsesteenweg. (Bron: BOGAERT C., LANCLUS K. & VERBEECK M. 1983: *Parochiekerk Sint-Lieven* [online], <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/26554> (geraadpleegd op 3 oktober 2016)).

¹² DE KEUKELEIRE E. 2004: *De Sint-Lievenspoort en de Ledebergse Bellevuewijk 1837-2004*, s.l., 5.

¹³ DE KEUKELEIRE E. 2004: *De Sint-Lievenspoort en de Ledebergse Bellevuewijk 1837-2004*, s.l., 9.

¹⁴ BOGAERT C., LANCLUS K. & VERBEECK M. 1983: *Ledebergplein* [online], <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/103454> (geraadpleegd op 3 oktober 2016).

¹⁵ MICHNA M. 2008: *Dancings in Gent, 1919-1939*, onuitgegeven masterscriptie, Universiteit Gent, 58.

begrip van de opbouw en indeling van het gebouw verwijzen we naar de plannen bij de bouwaanvraag (zie bijlage 5.3. kaarten en figuren, afbeeldingen 9-14). Volgens de bouwaanvraag, die uit december 1924 dateert, zou de zaal oorspronkelijk danspaleis Thalia heten. Uiteindelijk zou men toch voor de naam 'Danszaal Bristol' hebben gekozen, zoals blijkt uit de Wegwijzer van 1926.¹⁶ Een mogelijke verklaring is het feit dat er zich in Gent reeds een danszaal met deze naam bevond.¹⁷ Het complex bestond uit een woonhuis aan de Hundelgemsesteenweg, met rechts een doorgang vanaf de straat naar de achterliggende danszaal. Voor de bouw van het woonhuis met danszaal bevond zich op deze locatie een oude eenlaagse dorpswoning. Het betrof een bakstenen breedhuis van drie traveeën onder een zadeldak met centrale dakkapel, zoals nog te zien op postkaarten van ca. 1900 (zie bijlage 5.3. kaarten en figuren, afbeeldingen 6 en 7). Het pand stond destijds in schril contrast met de flankerende eigentijdse burgerhuizen.

Een zekere Dhr. Désiré Pieter De Backer, handelaar en gehuwd met mevr. De Groote, liet op dit perceel een woonhuis met danszaal optrekken, ontworpen door architect Alexander Meuleman (1882-1953). Onder het balkon van de danszaal werd een tegel aangetroffen met signatuur van de aannemer "Vereecken-Misson & Cie - Entrepeneurs - Gand - 1925". Het is echter niet duidelijk of de aannemer alleen de tegels plaatste, dan wel de volledige bouwwerf voor zijn rekening nam.

Het diepe **perceel** is schuin ingeplant op de rooilijn van de Hundelgemsesteenweg. Het perceel versmalt aan de linkerzijde (westzijde) trapsgewijs. Aan de straatzijde bevond zich het woonhuis van twee traveeën en drie bouwlagen. Volgens de oorspronkelijke bouwaanvraag zou het huis slechts twee bouwlagen tellen, maar kennelijk werd tijdens de bouw beslist om één verdieping toe te voegen. Dit gebeurde aanvankelijk zonder bouwvergunning. Nadat de eigenaar hiervoor in gebreke werd gesteld, diende deze een nieuwe bouwaanvraag in op 28 april 1925. Het woonhuis was toegankelijk via een deur in de linkertravee. In de rechtertravee bevond zich een poort, waarlangs men via een lange doorgang onder het woonhuis toegang kreeg tot de achterliggende danszaal. De rechtertravee van de voorgevel werd benadrukt door een lichte uitsprong en een gevelbekroning die boven de daklijst uitkwam. In de halfronde geveltop stond hier in reliëf vermoedelijk "Danspaleis Bristol" te lezen (cfr. infra). Centraal bovenaan hing een sterk geprononceerd en decoratief verlichtingselement dat deze gevelreclame benadrukte. De geveltop is vandaag ingekort, maar op oude postkaarten en foto's is dit verlichtingselement nog te herkennen (zie bijlage 5.3. kaarten en figuren, afbeeldingen 15-17). De bouwaanvraag voorzag eveneens twee flankerende lantaarns, maar deze werden vermoedelijk op deze manier uitgevoerd maar mogelijk geplaatst ter hoogte van de eerste verdieping, in plaats van in de geveltop.

Het onderkelderde **woonhuis** was op de begane grond dus slechts één travee breed en liep op de bovenliggende verdiepingen verder over de doorgang. Via een tweetal treden bereikte men de voordeur van het woonhuis, die uitgaf op een kleine gang en traphal. Van hieruit kreeg men toegang tot de kelder en een sas dat uitkwam in de keuken en 'voorkamer'. De onregelmatige vorm van deze kamer, ten gevolge van de schuine perceelsvorm, werd ingenieus weggewerkt door middel van een hoekkast. Achterin, aansluitend op de voorkamer bevond zich de keuken van waaruit men de kassa van de danszaal kon bereiken. Deze kassa, of "kontrool", bevond zich dus letterlijk in de keuken van het aanpalende woonhuis en was ingeplant aan de linkerzijde van doorgang. Op het bouwplan is geen deur te zien die de kassa van de keuken scheidde. Dit element wijst er dus op dat het woonhuis vermoedelijk bedoeld was voor de uitbaters van de zaal, en (ten minste aanvankelijk) niet afzonderlijk werd verhuurd. Via een 'pomphuis' verkregen de

---

¹⁶ DE SMET H. & LENSSENS G. 2016: *Bristol Ledeberg, Tegeltableaus Maison Helman*, s.l., 4.

¹⁷ MICHNA M. 2008: *Dancings in Gent, 1919-1939*, onuitgegeven masterscriptie, Universiteit Gent, 43.

bewoners toegang tot de onregelmatige koer, waar zich ook een toilet bevond. Men kon via de koer ook de doorgang bereiken.

De **onderdoorgang** naar de danszaal was aan de straatzijde afgesloten door een dubbele vleugel deur met bovenlicht en deurvensters met ijzeren smeedwerk in art-decostijl. De doorgang was ter hoogte van de kassa opgedeeld door middel van een (mogelijk doorzichtige) afscherming (in hout, metaal of glas) die de in- en uitstroom van klanten/bezoekers moest bevorderen. Vervolgens gaven twee paar klapdeuren (één voor de ingang en één voor de uitgang) toegang tot het volgende deel van de gang, waarlangs zich de vestiaire bevond. Deze ruimte, die zich achter het woonhuis en naast de koer bevond, was verlicht door een daklicht (of 'lanterneau'). Een volgend twee paar klapdeuren leidden de bezoekers naar de eigenlijke danszaal. Men betrad de ruimte rechts achterin, in de zuidoostelijke hoek, onder het balkon.

De zaal kan worden opgedeeld in drie zones: het balkon, de dansvloer en het podium. Onder en op het betonnen balkon stonden vermoedelijk tafels en stoelen waar men een drankje kon nuttigen. De bar (of het 'buffet') bevond zich onder het balkon tegen de achtermuur, net naast de ingang. Een kleine trap achter de bar gaf toegang tot de kelder ('voorraad'). De gescheiden toiletten bevonden zich aan de andere zijde van de bar, links achterin de zaal. Van onder het balkon kon men via een gedraaide houten bordestrap tegen de linkerzijmuur (westelijke zijmuur) het balkon betreden. Een betonnen kolom markeert nog steeds de locatie van deze trap. Vanop het balkon, dat aan de zijde van het woonhuis verlicht werd door twee grote getoogde vensters, keek men over de licht gebogen balustrade uit op de dansvloer en het podium.

De eigenlijke **dansvloer**, die het grootste deel van de ruimte besloeg, lag één trede dieper in de vloer verzonken dan de bar-ruimte onder het balkon, en de ruimte onder het podium. Dit was eveneens zo aan weerszijden van de dansvloer, waar een smalle zone langsheen de zijmuren voorzien was voor tafels en stoelen. De verzonken dansvloer was een typisch architecturaal element waardoor dansers en toeschouwers zichtbaar van elkaar werden gescheiden. Hier wachtte men om ten dans te worden gevraagd. Net als op het balkon, was dit bovendien een ideale plek voor de chaperonnes om de dansers in de gaten te houden.¹⁸ De dansvloer werd stevast uitgevoerd in parket. Vandaag is deze houten vloer verwijderd, maar het vroegere niveauverschil is nog duidelijk af te lezen in de huidige vloerafwerking. De betonnen rechthoekige vloerplaat centraal in de danszaal markeert de oude dansvloer. Rondom was de vloer een trede hoger, onder andere waar zich vandaag de onverharde zones bevinden langsheen beide zijmuren en aan het podium.

Bij een danszaal hoorde natuurlijk **muziek**. Dit kon verzorgd worden door een dansorgel of een orkest. Een dansorgel is een indrukwekkend mechanisch muziekinstrument dat als een orkest moest klinken maar als basis een pijporgel heeft, meestal aangevuld met slagwerk en soms ook met andere instrumenten die door mechanische poppen of door een mechaniek worden bespeeld. Volgens E. Van Leeuwe zorgde elke zichzelf respecterende dancing voor een eigen orkest. In zaken van een mindere standing wordt dit door een dansorgel vervangen.¹⁹ Dit wordt in het uitgebreide onderzoek van Michna M. naar Gentse dancings echter niet bevestigd. Bovendien sluit de aanwezigheid van een dansorgel het (sporadisch) gebruik van een orkest niet uit.²⁰

---

¹⁸ MICHNA M. 2010: Hoe gingen oma en opa uit? Dancings in Gent, 1919-1939, *Van Mensen en Dingen* 8.1-4, 81.

¹⁹ VAN LEEUWE E. 1997: *Het uitgaansleven op de Kuiperskaai: en hoe globale stromingen zich daarin reflecteren*, onuitgegeven masterscriptie, Universiteit Gent, 187.

²⁰ MICHNA M. 2008: *Dancings in Gent, 1919-1939*, onuitgegeven masterscriptie, Universiteit Gent, 44.

Het **podium** in danszaal Bristol had oorspronkelijk dezelfde afmetingen als het balkon aan de overzijde. Het bestond eveneens uit een betonnen 'galerij' of balkon. De zaal was, ten minste onder het podium, afgewerkt met een half-ovaalvormige achterwand tussen twee kleine haakse aanzetten tegen de zijmuren. De vloer onder het podium was ook één trede hoger dan de dansvloer en accoladevormig uitgewerkt waardoor, met de afgeronde achterwand, een soort ovaalvormig verhoog werd gecreëerd onder het podium. Mogelijk speelde hier het orkest of stonden er ook tafels en stoelen. Door het gebrek aan fotografische bronnen is het onduidelijk wat er zich bovenop het podium heeft bevonden. Het is echter waarschijnlijk dat zich bovenop het podium een dansorgel bevond, zoals gebruikelijk was.²¹ Dit zou ook kunnen verklaren waarom er geen betegeling gevonden is in deze zone (cfr. infra). In één van de uitsparingen die werden gevormd door de afgeronde achterwand, kon men via een steil diensttrapje het podium bereiken. Hetgeen erop wijst dat de ruimte op het podium wellicht niet frequent werd gebruikt.

De **structuur van de danszaal** werd opgetrokken volgens de principes van een industrieel gebouw. Dit liet de bouwheer toe om goedkoop en snel te bouwen en het interieur vrij in te vullen.

De zadelbedaking van de zaal verspringt driemaal in hoogte en verhoogt vanaf het balkon, over de dansvloer en tenslotte boven het podium. De verlichting gebeurde door 'lanterneaus' of daklichten in het plafond. Deze voorzagen de ruimte van gefilterd daglicht en waren zowel boven het balkon als boven de dansvloer aanwezig, maar niet boven het podium. Het podium werd belicht door twee bovenlichten ter hoogte van de verhoging tussen het dak boven de dansvloer en dat boven het podium. Zoals reeds eerder vermeld voorzagen twee getoogde vensters de ruimte op het balkon van daglicht. Aangezien er ook 's avonds werd gedanst, moeten er ook bijkomende lichtpunten zijn geweest. Geen enkel verlichtingselement bleef echter bewaard. Mogelijk hingen op bepaalde plaatsen enkele lusters vanaf het plafond. De tafels aan beide zijden van de dansvloer werden waarschijnlijk verlicht door vaste wandlampen die bevestigd waren onderaan de penanten. Tijdens het onderzoek ter plaatse is vastgesteld dat de onbetegelde zones onderaan de penanten waarschijnlijk hiertoe dienden, aangezien hier centraal een metalen buisje (voor elektrische leidingen?) werd teruggevonden.

De rudimentaire industriële structuur en het open grondplan lieten een vrije invulling van het **interieur** toe. In danszaal Bristol koos men voor een bijzonder luxueuze afwerking waarbij het volledige interieur werd voorzien van een decoratieve betegeling. De interieurafwerking werd geleverd door de befaamde keramiek-producent Maison Helman uit Sint-Agatha-Berchem, die bekend stond om zijn decoratieve tegeltableaus of tegelpanelen. Op de plannen bij de bouwaanvraag is te zien dat de zaal voorzien werd van acht grote tegeltableaus in de zaal en vijf kleinere in de ruimte bovenop het balkon. De tableaus zijn omkaderd door een kamerhoge betegeling die bestaat uit een onderbouw en een bovenbouw met tableaus tussen penanten (cfr. infra). De onderbouw loopt doorheen de volledige danszaal door, zowel onder het podium als onder het balkon. Vermoedelijk liep de betegeling ook door in de doorgang naar de Hundelgemsesteenweg. Op regelmatige afstanden waren uitsparingen voor spiegels en verlichtingselementen. Het is niet duidelijk of de zone bovenop het podium ook voorzien was van een betegeling. Het is mogelijk dat zich hier een dansorgel bevond waardoor geen betegeling nodig was. Verder onderzoek zal dit moeten uitwijzen. De betegeling wordt verder in dit dossier uitgebreid besproken.

De postkaart van **danszaal Victoria** in Gent (heden gesloopt) geeft een goed beeld van hoe de danszaal Bristol er zou hebben kunnen uitgezien (zie bijlage 5.3. kaarten en figuren, afbeelding 18). We zien een licht verzonken houten dansvloer, met flankerende verhoogjes waarop tafels en stoelen stonden. Centraal achterin bevond zich het dansorgel. In danszaal Bristol stond dit instrument vermoedelijk op een podium. De

---

²¹ MEIJER T. 2010: *Th. Mortier, Antwerpen* [online], <http://www.dansorgels.nl/Mortier/mortier1.htm> (geraadpleegd op 3 oktober 2016).

muren waren tussen de penanten eveneens gedecoreerd met grote taferelen. Het is onduidelijk of het hier om een beschildering of betegeling gaat. Zaal Victoria werd verlicht via gelijkaardige lanterneaus als deze in zaal Bristol. De schuin oplopende zijden van het plafond kregen een eenvoudige bepleistering. Vooraan op de foto zien we de kolommen die het balkon schraagden.

1.2.3. Van woonhuis tot handelspand

Het pand kende een bewogen geschiedenis en is meermaals van functie gewijzigd, hetgeen sporen heeft nagelaten op zowel interieur als exterieur.

Een eerste belangrijke functiewijziging had betrekking op het woonhuis. Reeds in 1926, één jaar na de oprichting van het complex, werd het woonhuis ingericht als handelszaak. Hiertoe werd de begane grond verbouwd en de voorgevel voorzien van een winkelpui. Zoals op de bouwaanvraag van 11 maart 1926 te zien is, maakte een deur met flankerend venster van het woonhuis plaats voor een opengewerkte winkelpui in art-decovormgeving (zie bijlage 5.3. kaarten en figuren, afbeelding 13). Een verdiepte centrale deur werd geflankeerd door twee grote glaspartijen met glas-in-loodbovenlichten die boven de deur doorliepen. Uit een foto blijkt dat de pui nog ten minste tot 1979 bewaard bleef (zie bijlage 5.3. kaarten en figuren, afbeelding 15). Intern had deze ingreep uiteraard ook consequenties. De scheidingsmuur tussen de voormalige woonkamer en keuken verdwenen samen met de schouwmantels. Zodoende creëerde men één grote handelsruimte. Achterin op de koer kwam een kleine bijruimte. Op basis van de wegwijzers van 1926, 1927 en 1928 blijkt dat in het voormalig woonhuis een likeur- en kruidenhandelaar dhr. Bezières R. gevestigd was.²²

Omwille van de omvorming tot handelspand werd het jaar nadien (op 30 juni 1927) een nieuwe bouwaanvraag ingediend. Omdat de voormalige keuken op het gelijkvloers was opgeofferd, bouwde men een nieuwe ruimte op de eerste verdieping. De nieuwe keuken kwam bovenop de doorgang naar de danszaal, tussen de hogere volumes van het woonhuis en de danszaal. Hierdoor verdween de lanterneau die de vestiaire van daglicht voorzag. Eén van de grote vensters op het balkon van de danszaal werd vervangen door een deur, die via een sas toegang gaf tot de keuken. Het lijkt erop dat men via een daklicht boven dit sas, het balkon nog steeds van licht voorzag. Bij de nieuwe keuken hoorde ook een klein balkon op de eerste verdieping, dat uitgaf op een nieuw toilet. Dezelfde architect A. Meuleman, die het complex in 1925 had opgericht, nam beide verbouwingen voor zijn rekening.

1.2.4. Cinema Agora (1932 – 1969)

Een tweede grote functiewijziging vond plaats in 1932, toen de **danszaal werd omgevormd tot cinema**. Het woonhuis en de danszaal werden samen verkocht aan dhr. Jan-Karel Van Impe (advocaat; Begijnhoflaan 105, Gent) en dhr. Jules Corbert (cinema-eigenaar).²³ Uit archiefonderzoek naar andere Gentse cinema's is gebleken dat dhr. Van Impe nog andere cinema's bezat in het Gentse, zoals bijvoorbeeld Cinema Royal in de Sleepstraat 77 te Gent.²⁴ Hiervoor werkte hij samen met dhr. Oscar Rossie, die tal van cinema's uitbaatte in Gent en omstreken.²⁵

De omvorming van danszalen naar cinema's (vaak van bescheiden omvang) was een gangbare praktijk in het interbellum. Gezien de veranderingen in de uitgaans- en

²² DE SMET H. & LENSSENS G. 2016: *Bristol Ledeberg, Tegelttableaus Maison Helman*, s.l., 14.

²³ DE SMET H. & LENSSENS G. 2016: *Bristol Ledeberg, Tegelttableaus Maison Helman*, s.l., 16.

²⁴ Stadsarchief Gent, Bouwaanvragen particuliere woningen, G12, 1948/S/19.

²⁵ DE SMUL R. 1998: Bioscopen te Gent en omliggende gemeenten. *Cinema Agora, Thesla Husdine Grasduintje* 15.4, 20.

ontspanningscultuur speelde men eenvoudigweg in op de vraag. Dancings waren met hun houten vloeren en podium nu eenmaal perfect aanpasbaar aan andere vormen van vermaak zoals rolschaatsen of cinema. Een veranderende wetgeving had eveneens een belangrijke invloed op deze evolutie. De overheid stelde steeds meer bijkomende eisen op het vlak van de brandveiligheid van cinemazalen. Een nevengebruik van feestzalen als cinema was bovendien wettelijk niet langer mogelijk.²⁶ De enorme populariteit van de cinema als nieuw medium in de jaren 1930 heeft deze evolutie alleen maar versneld. In het Gentse zijn er tal van voorbeelden waarbij danszalen werden omgevormd tot cinema- of bioscoopzalen. In 1929 werd in een voormalige danszaal, gelegen aan het Sint-Pietersplein 46, Cinema Du Parc ingericht (die later de legendarische sekscinema Leopold zou worden).²⁷ De Azalea Palace, ooit één van de bekendste danszalen van Gent, gelegen in het Citadelpark, werd omgevormd tot een rolschaatsbaan.²⁸ De indeling van danszaal Bristol leende zich ook uitstekend tot een herbestemming als buurtcinema. De rechtstreekse toegang vanaf de Botermarkt was ook voor de cinema een grote troef. De gevelreclame werd aangepast van "Danspaleis Bristol" naar "Agora Palace", hetgeen vandaag nog steeds in de geveltop valt af te lezen. Van onder de cementering komt het oorspronkelijke reliëf de laatste jaren steeds meer tevoorschijn. De afgeronde geveltop werd tussen 1995 en 1997 afgevlakt.²⁹ In 1936 veranderde de officiële naam naar "Cinema Agora" en in 1945 naar "Cine Agora", maar de gevelreclame bleef ongewijzigd.

Uiteraard bracht de omvorming tot cinemazaal enkele interne wijzigingen met zich mee. In de eerste plaats werd het podium met de helft ingekort (van twee traveeën naar één). Het dansorgel dat zich vermoedelijk op het podium bevond werd uitgebroken en vervangen door een projectiescherm waarvan de eenvoudige houten omlijsting vandaag nog bewaard is. Dit scherm nam de volledige breedte van de zaal in. Het volledige interieur werd overschilderd met een roze verflaag die vandaag nog aanwezig is. De roze beschildering bedekte de plint, de tegeltaleaus en liep door aan het podium over de omlijsting van het projectiescherm. De decoratieve muurbetegeling was sindsdien aan het oog onttrokken. Het stucwerk boven de tableaus en het plafond kregen een bordeaux-kleurige beschildering die eveneens bewaard bleef. Het is niet duidelijk of deze overschildering van vlak na de omvorming in 1932 gebeurde, dan wel een latere aanpassing is. Ze dateert in ieder geval uit de periode 1932-1969.³⁰ Vermoedelijk bedekte men toen ook het dak met golfplaten ter hoogte van de lanterneaus en voorzag men elektrische verlichting tussen het dak en de glasplaten, zodat de belichting kon worden gecontroleerd. Het is niet duidelijk wat men met de vloerafwerking heeft gedaan, mogelijk bleef deze aanvankelijk gewoon behouden. Er zijn geen interieurfoto's bewaard die uitsluitel kunnen geven. In 1942 bood Cinema Agora plaats aan 560 kijklustigen.³¹

Eén van de meest ingrijpende wijzigingen in de danszaal heeft vermoedelijk ook te maken met de functiewijziging naar buurtcinema. Bouwhistorisch onderzoek heeft uitgewezen dat het balkon vergroot werd met één travee.³² De uitzwenkende balustrade,

---

²⁶ VANISTENDAEL C. 2009: De Antwerpse Eldorado: van prestigieuze danszaal tot doordeweekse supermarkt, *Monumenten & Landschappen* 28.1, 33.

²⁷ MICHNA M. 2008: *Dancings in Gent, 1919-1939*, onuitgegeven masterscriptie, Universiteit Gent, 60.

²⁸ MICHNA M. 2008: *Dancings in Gent, 1919-1939*, onuitgegeven masterscriptie, Universiteit Gent, 59.

²⁹ DE SMUL R. 1998: Bioscopen te Gent en omliggende gemeenten. *Cinema Agora, Tesla Husdine Grasduintje* 15.4, 17.

³⁰ In 1969 werd de zaal omgevormd tot supermarkt, waarna een nieuwe lichtblauwe verflaag werd toegevoegd.

³¹ Schriftelijke informatie verkregen van dr. Liesbeth Van de Vijver, Centre for Cinema and Media Studies, Universiteit Gent (27 september 2016).

³² De uitbreiding van het balkon doorsnijdt dus de twee meest zuidelijke van de oorspronkelijk acht grote tegeltaleaus waarbij de nieuwe balustrade uitkraagt uit in de twee aanpalende tableaus. Het balkon is vandaag doorbroken door een recente metalen

zoals die werd ontworpen in 1925, werd vervangen door een brede balustervormige borstwering met uitspringende hoeken. Hoewel dit niet archivalisch kon worden vastgesteld, lijkt het aannemelijk dat dit gebeurde tijdens de grote renovatiewerken die nodig waren om de danszaal tot cinema te herbestemmen. De uitbreiding van het balkon gebeurde mogelijk omwille van de zichtassen richting het projectiescherm of om extra zitplaatsen te creëren. Het is niet duidelijk of de zitplaatsen op het balkon op een tribune waren geplaatst, zoals gebruikelijk was. De uitbreiding van het balkon doorsnijdt dus de twee meest zuidelijke van de oorspronkelijk acht grote tegeltableaus waarbij de nieuwe balustrade uitkraagt uit in de twee aanpalende tableaus. Na deze werken kreeg het gehele interieur een roze beschildering.

De houten trap naar het balkon werd vermoedelijk opgeofferd voor extra zitplaatsen en vervangen door de huidige betonnen trap die vanuit de handelsruimte rechtstreeks toegang geeft tot het balkon. Dit doet overigens vermoeden dat de begane grond van de handelsruimte samen met de cinema werd uitgebaat. Het lijkt aannemelijk dat men hier een caféruimte voorzag waar men tijdens de pauze een consumptie kon nuttigen en dat de bar (het buffet) onder het balkon eveneens werd verwijderd. Dit leverde bovendien opnieuw extra zitplaatsen op. Er was vermoedelijk een rechtstreekse verbinding tussen de onderdoorgang naar de zaal en de betonnen trap van het balkon.

Achter het balkon bevond zich de projectiekamer van waaruit men de film vertoonde. Deze kleine aanbouw is vandaag gesloopt, maar haar volume is nog duidelijk afleesbaar in de buitenmuur. De drie projectie-openingen zijn vandaag nog bewaard in de achterwand bovenop het balkon.

In 1955 onderging de Ciné Agora een belangrijke modernisering, met name de installatie van een cinemascoop.³³ De Cinemascoop (of Cinemascope) is een in 1953 door de Amerikaanse filmmaatschappij 20th Century Fox geïntroduceerd systeem voor opname en projectie van extra-brede beelden op een breed, ietwat gebogen scherm (de zogenaamde muur-tot-muurprojectie).³⁴

1.2.5. Café Bristol en Discount Profi (na 1969)

Er kwam een einde aan de buurtcinema in 1968-1969.³⁵ Het pand kreeg opnieuw twee gescheiden functies. In het woonhuis/handelspand bracht men een **café** onder die de naam 'Bristol' droeg.³⁶ Men greep dus terug naar de oorspronkelijke benaming van de danszaal. De oorspronkelijke winkelpui uit 1926 bleef hiervoor behouden. De

---

trap waardoor een deel van het tegeltableau waartegen de balustrade werd aangebouwd opnieuw zichtbaar werd. Het feit dat dit deel onbeschilderd is bewijst dat het balkon op een later tijdstip werd uitgebreid, en niet tijdens de bouw in 1925 zo werd uitgevoerd. Er zijn nog andere aanwijzingen die deze hypothese staven. Zo is de betonnen ondersteuning van het balkon anders in het originele deel dan bij de uitbreiding. Bij eerstgenoemde lopen de pilasters volledig tot tegen de grond door en loopt de betegeling hierover heen. Bij de uitbreiding werden andere steunelementen ingewerkt naast de pilasters en boven de plint. Bovendien werd bij het onderzoek ter plaatste de onderrand van de doorbroken tegeltableaus vrijgelegd. Het gaat om de boord van witte tegels met afgeronde hoek die elk tableau omkadert.

³³ Hiervoor was de cinemazaal gesloten tussen 14 en 27 oktober 1955 (Bron: DE SMUL R. 1998: Bioscopen te Gent en omliggende gemeenten. Cinema Agora, *Thesla Husdine Grasduintje* 15.4, 17.).

³⁴ VAN AERSCHOT-VAN HAEVERBEECK S. 1988: Film... filmtheaters, *Monumenten & Landschappen* 7.5, 34.

³⁵ DE SMUL R. 1998: Bioscopen te Gent en omliggende gemeenten. Cinema Agora, *Thesla Husdine Grasduintje* 15.4, 17.

³⁶ DE SMUL R. 1998: Bioscopen te Gent en omliggende gemeenten. Cinema Agora, *Thesla Husdine Grasduintje* 15.4, 16.

rechtstreekse toegang vanaf de Botermarkt liet toe dat in de cinemazaal een afzonderlijke functie werd ondergebracht. **Buurtsupermarkt 'Discount Profi'** nam er zijn intrek, waarop het portaal aan de straatzijde een nieuwe omlijsting kreeg in natuursteen. Boven de ingang kwam een moderne luifel en tegen de voorgevel werd een grote lichtreclame geplaatst. De situatie zoals hierboven beschreven is goed gedocumenteerd door een foto uit 1979.³⁷

De supermarkt gebruikte vermoedelijk slechts een deel van de zaal. Men plaatste een verlaagd plafond in de zaal, net onder de hoogte van het balkon. Het verlaagd plafond is vandaag alweer verdwenen, maar haar locatie is nog steeds gemarkeerd door een aluminium profiel. Hierboven werd -centraal in elk tegeltableau- een houten steunelement aangebracht. Deze ondersteunden vermoedelijk de structuur waaraan het verlaagd plafond was opgehangen. Het interieur van de supermarkt kreeg een blauwgrijze beschildering, de zone boven het verlaagd plafond behield haar roze afwerkingslaag van tijdens de cinema-periode. Het is niet duidelijk hoe het podium was afgewerkt. Mogelijk werd hier met een valse wand gewerkt, aangezien de omlijsting van het projectiescherm haar oorspronkelijke roze beschildering behield. De ruimte onder het balkon werd wel geïncorporeerd in de supermarkt. De ruimte boven het balkon hoorde daarentegen vermoedelijk nog tot het café. Via de betonnen trap behield men een rechtstreekse toegang vanuit het café naar het balkon. Het is niet duidelijk waarvoor de ruimte precies werd gebruikt. Mogelijk ging het om een opslagruimte, vergaderlokaal of kleine feestzaal. Vermoedelijk werd er op dat moment een afscherming gemaakt ter hoogte van de balustrade van het balkon, om dit lokaal af te schermen van de vide boven het verlaagd plafond.

Het is onduidelijk wanneer de toegang langs de Weldadigheidstraat werd gecreëerd. In ieder geval bestond deze ten tijde van de buurtsupermarkt.

De buurtsupermarkt sloot in 1986 de deuren, waarna het woonhuis en café opnieuw met de zaal werden verenigd. Het jaar nadien werden beide percelen 273M (hand./huis) en 273L (grootwarenhuis) ook kadastraal samengevoegd tot het huidige perceel 273N. Op dit moment besliste men om de doorgang naar de zaal te supprimeren, waardoor het café kon uitbreiden over de volledige begane grond. De winkelpui uit 1926 en het portaal van de supermarkt uit 1969 maakten plaats voor een volledig vernieuwd gevelparement in rode baksteen. De gevelafwerking op de verdiepingen bleef wel behouden. De nieuwe ingang bevindt zich op de locatie van het portaal van de buurtsupermarkt. Vanzelfsprekend wijzigde deze ingreep de interne circulatie danig. De danszaal is vanaf 1987 alleen nog toegankelijk via interne verbindingen en via de Weldadigheidstraat. Op de locatie van de vroegere doorgang bevindt zich sindsdien een bakstenen toeg met daarachter toiletten.

De ruimte op het balkon, die vermoedelijk reeds sinds 1969 door het café werd gebruikt, werd opnieuw ingericht als vergaderlokaal. Aanleunend tegen de betonnen balustrade van het balkon werd een volle muur gemetst in snelbouwstenen. Aan de zijde van de danszaal bleef de muur onafgewerkt, terwijl het vergaderlokaal een nieuwe interieurafwerking kreeg. Er kwam een nieuwe vloer in eenvoudige beige kleurige vloertegels en de vier wanden werden in een lichtgroene kleur geschilderd. Tegen de achterwand werd een nieuwe toeg gemetst en installeerde men de metalen trap die via een deur naar de zaal leidt.

Op een later moment plaatste men gipskartonplaten tegen zij- en achterwanden van deze vergaderruimte waardoor de muurtegels van het zicht werden onttrokken. De nissen van de tegeltableaus waren tot dan zichtbaar gebleven, weliswaar verstopt onder één of twee roze en één lichtgroene verflaag.

---

³⁷ Onroerend Erfgoed Gent, Inventarisarchief, Gent (Ledeberg), Hundelgemsesteenweg, 11.04.1979.

De ruimte zou het vergaderlokaal zijn geweest van een dartsclub, als ook van de plaatselijke carnavalsvereniging De Boterlekkers. De eigenlijke danszaal deed dienst als opslagruimte, o.a. voor een schrijnwerker.³⁸

Sinds 2013 staat het pand leeg waarna het in de tweede helft van 2014 werd gekraakt.

1.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken

De voormalige Danszaal Bristol is gelegen aan de Hundelgemsesteenweg 173-175 te Gent (Ledeberg), Oost-Vlaanderen. Ledeberg is sinds 1977 een deelgemeente van Gent, gelegen ten zuidoosten van de historische stadskern. De eigenlijke zaal wordt gesitueerd in het binnengebied van het bouwblok gevormd door de Hundelgemsesteenweg (meer bepaald het gedeelte dat in de volksmond gekend is als de 'Botermarkt') in het zuidwesten, de Weldadigheidstraat in het noordwesten, de Moriaanstraat in het noordoosten en de Pol De Vischstraat in het zuidoosten. Het diepe en langwerpige perceel strekt zich uit vanaf de Hundelgemsesteenweg en loopt door achter de rijhuizen in de Weldadigheidstraat nummers 2-12B en het hoekpand gelegen aan de Hundelgemsesteenweg 169-171. Het rijhuis in de Weldadigheidstraat 10 is verbonden aan de danszaal en heeft een gelijkvloerse doorgang van de straat naar de zaal.

Het complex bestaat anno 2016 uit drie hoofdbestanddelen:

- Het woonhuis met café aan de Hundelgemsesteenweg;
- Een achterliggende danszaal;
- Een woonhuis in de Weldadigheidstraat;

1.3.1. Het woonhuis met café aan de Hundelgemsesteenweg

Het volume aan de Hundelgemsesteenweg bestaat uit het voormalige woonhuis, waarvan de begane grond vandaag is ingericht als café.

De rijwoning heeft een **voorgevel** van drie bouwlagen en twee traveeën onder een zadeldak (nok evenwijdig aan de straat) met pannen. De gelijkvloerse verdieping werd omstreeks 1987 volledig verbouwd waarbij de oorspronkelijke gecombineerde functie van woonhuis en toegang tot de achterliggende danszaal niet meer af te lezen is. De gevel is ter hoogte van de gelijkvloerse verdieping opgetrokken in een moderne rode baksteen en is voorzien van een groot rechthoekig venster in de linkertravee en een beglaasde deurpartij in de rechtertravee. Een horizontale gevelreclame in witte kunststof markeert de overgang naar de bovenliggende verdiepingen.

Het gevelparement van de tweede en derde bouwlaag is opgetrokken in witte geglazuurde bakstenen in kruisverband, onder een houten kroonlijst. De gevel wordt gedecoreerd met een brede gecementeerde band voorzien van onder meer vier identieke, gestileerde florale motieven gevat in een vierkant, in art-decovormgeving. Beide traveeën worden op de verdiepingen gemarkeerd door flankerende pilasters met gecementeerde kapitelen met art-decomotieven als ovale medaillons. De smallere rechtertravee springt ten opzichte van de linkertravee licht naar voren en wordt geprononceerd met een gevelbekroning die de geprofileerde kroonlijst doorbreekt. De hoger oplopende gevelbekroning is eveneens gecementeerd en draagt in reliëf de naam "AGORA PALACE", gevat tussen kapitelen met accoladevormig motief en een latei met parallelle verticale groeven. Van onder het huidige gevelopschrift uit 1932 komt een oudere ornamentering tevoorschijn. Vermoedelijk betreft dit het oorspronkelijke opschrift

---

³⁸ Mondelinge informatie verkregen van mr. Patrick Van Damme, Provincie Oost-Vlaanderen, Beleidsmedewerker Bibliotheken; Heemkundige met expertise Ledeberg (1 september 2016).

"Bristol"³⁹ boven een golvende parellijst, zoals nog te zien is op de bouwaanvraag van 1924.⁴⁰ De geveltop is sinds 1995-1997 afgevlakt maar was oorspronkelijk afgewerkt met een gebogen bovenstuk met een centraal verlichtingselement dat de gevelreclame verlichtte.

De tweede en derde bouwlaag worden doorbroken door telkens twee rechthoekige vensters met arduinen onderdorpel waaronder een vlakke cementering werd aangebracht. De gecementeerde bovendorpels worden afgewerkt met een golvende parellijst. Het houten schrijnwerk verwijst door haar drieledige, verticale onderverdeling naar de oorspronkelijke raamindeling, maar dateert vermoedelijk uit 1987 en is dus niet origineel. Het oorspronkelijke schrijnwerk op de eerste verdieping bestond volgens de bouwaanvragen⁴¹ uit drielichten waarbij elke raamdeel voorzien was van een drieledig bovenlicht met centraal (vermoedelijk gekleurd) reliëfglas.

De **gelijkvloerse verdieping** is vandaag volledig verbouwd. Het interieur heeft geen erfgoedwaarde. Er bevindt zich vooraan een café-ruimte met rechts een moderne gemetste toog. Achterin is van links naar rechts een smalle keuken, door een houten wand gescheiden van een smalle gang naar de achterliggende zaal. In deze gang bevindt zich de tapinstallatie van het café. Centraal is er een betonnen trap naar het balkon van de danszaal, en vervolgens de heren- en damestoiletten.

De **bovenliggende verdiepingen**, die steeds dienst hebben gedaan als woonvertrekken, behielden vermoedelijk hun oorspronkelijke indeling. Deze ruimtes werden niet bezocht uit veiligheidsoverwegingen.⁴² De woonvertrekken zijn uitsluitend bereikbaar via het balkon van de danszaal, waarop de betonnen trap uitgaat.

1.3.2. De danszaal

Achter het volume aan de straatzijde (voorheen woonhuis/handelspand en doorgang) bevindt zich de eigenlijke **danszaal** van 8.45 meter breed en 28.75 meter lang. De eenbeukige zaal is acht traveeën diep, waarbij de eerst twee (van het oorspronkelijke balkon) en de laatste twee (van het oorspronkelijke podium) smaller zijn (elk 2,65 meter) dan de traveeën in de eigenlijke danszaal (elk 4,45 meter).⁴³

De ruimte-indeling van de diepe rechthoekige zaal wordt grotendeels bepaald door de volumes van het balkon en het podium. Het balkon bevindt zich aan de zijde van de Hundelgemsesteenweg, waaronder zich de toegang vanaf de straat bevond. De dansvloer

---

³⁹ De gevelreclame bestond uit twee delen. Het woord "Danspaleis" was weergegeven op het bovenste gedeelte van de geveltop, dat vandaag verdwenen is. Het woord "Bristol" stond daaronder in de rechthoekige zone waar vandaag "AGORA PALACE" staat te lezen. In 1932 werd "Danspaleis" weggewerkt door een vlakke cementering.

⁴⁰ Stadsarchief Gent, Bouwaanvragen Ledeberg, BA.LE., doos 26, Hundelgemsesteenweg, *De Backer*.

Op deze bouwaanvraag is de naam "Thalia" weergegeven, dewelke echter nooit werd gebruikt.

⁴¹ Stadsarchief Gent, Bouwaanvragen Ledeberg, BA.LE., doos 26, Hundelgemsesteenweg, *De Backer*.

⁴² Het appartement Hundelgemsesteenweg 175 (1ste en 2de verdieping) is onbewoonbaar verklaard in 2002. Het werd in de stedelijke inventaris opgenomen op 01/01/2009 (start van inventarisatie door stad Gent).

(Schriftelijke informatie verkregen van mevr. Trees Ampoorter, Stadsbestuur Gent, Dienst Wonen (24 oktober 2016)).

⁴³ De hier vermelde afmetingen zijn gebaseerd op de bouwaanvraag uit 1924 en kunnen mogelijk beperkt afwijken van de werkelijke afmetingen (Bron: Stadsarchief Gent, Bouwaanvragen Ledeberg, BA.LE., doos 26, Hundelgemsesteenweg, *De Backer*.).

ligt tussen het balkon en het podium aan de overzijde van de zaal. Links voor het podium is een gelijkvloerse doorgang gemaakt naar de Weldadigheidstraat, die niet tot het oorspronkelijke concept behoort.

1.3.2.1. Onder het balkon

Aan de zijde van de Hundelgemsesteenweg bevindt zich het balkon van drie traveeën diep (oorspronkelijk twee smalle traveeën, na 1932 uitgebreid met één brede travee). Voorheen betrad men de danszaal aan deze zijde. Men kwam binnen op het gelijkvloers via de smalle doorgang vanaf de Hundelgemsesteenweg, achteraan rechts in de zaal (in de zuidoostelijke hoek van de zaal). Deze doorgang is sinds 1987 dichtgemaakt met snelbouwstenen, waarachter zich de huidige toiletten van het café bevinden. In de ruimte onder het balkon kon men voorheen een consumptie nuttigen aan het 'buffet', een soort bar die zich bevond tegen de zuidelijke muur die vandaag grenst aan het café. Achter de bar was een trap naar de voorraadkelder. De deuropening en het trapgat zijn nog aanwezig, maar er kon niet worden vastgesteld of de kelder nog bewaard is.⁴⁴ Rechts van het buffet was de toegang naar de toiletten, een ruimte die vandaag dienst doet als keuken van het café. De houten paneeldeur die zich hier bevindt is mogelijk nog een origineel element. Aan dezelfde zijde (tegen de westelijke zijmuur) bevond zich tevens de trap naar het balkon. Deze (vermoedelijk houten) bordestrap is vandaag verdwenen. Betonnen steunelementen schragen het balkon. Er is een onderscheid tussen de structuur van het oorspronkelijke balkon, waarbij de pilasters tot op de grond doorlopen en de latere uitbreiding van dit balkon. De steunelementen van de uitbreiding werden boven de tegelplint (of 'onderbouw') en naast de bestaande pilasters ingewerkt. Een betonnen dwarsbalk geeft nog de locatie van de verdwenen bordestrap aan. **De ruimte onder het balkon** wordt vandaag door de huidige bewoners gebruikt als concertzaaltje en is afgesloten met een tijdelijke houten wand die de oorspronkelijke ruimte-indeling verstoort. Beide zijwanden zijn nog voorzien van de originele (overschilderde) betegeling. De zuidelijke muur die grenst aan het café is bepleisterd maar was vermoedelijk ook voorzien van dezelfde betegelde onderbouw (met uitsparingen voor de inkom, het buffet en de deur naar de toiletten). Boven de deur naar de oorspronkelijke toiletruimte is de bovenste geprofileerde rand van de betegeling wel bewaard, hetgeen dit vermoeden bevestigt. De oorspronkelijke houten vloer, die zich op eenzelfde niveau bevond als het opstapje rondom de verzonken dansvloer en ter hoogte van het podium, is vervangen door een ruwe betonnen vloer met metalen roostering.

1.3.2.2. Het balkon

Het balkon is vandaag eveneens afgesloten van de zaal. Zoals reeds aangegeven is deze ruimte vandaag rechtstreeks verbonden met het café via een betonnen trap. De ruimte is ingericht als kleine feestzaal of vergaderruimte met een moderne bakstenen toog, zonder erfgoedwaarde. Er ligt een recente beigekleurige tegelvloer. Tegen de achterwand (zijde Hundelgemsesteenweg) is er achtereenvolgend een ingemaakte kast⁴⁵, een doorgang naar de woonvertrekken aan de straatzijde, de betonnen trap naar het café, de toog en tenslotte een rechthoekig venster. Bovenaan bevinden zich decentraal drie rechthoekige muuropeningen, van waaruit de film werd projecteerd. Oorspronkelijk bevonden zich tegen de achterwand twee getoogde vensters met centraal een kleiner rechthoekig tegelpaneel, hetgeen vermoedelijk nog bewaard bleef achter de gipskartonplaat achter de toog (verder bouwhistorisch onderzoek zal dit uitwijzen). Het

---

⁴⁴ Aanpalend aan de doorgang naar de kelder bevindt zich vandaag een gelijkvloerse doorgang naar het café, namelijk de reeds vermelde gang waar zich de tapinstallatie van het café bevond (cfr. supra).

⁴⁵ Dit is vermoedelijk een restant van het sas naar de keuken die in 1926 werd toegevoegd op de eerste verdieping, maar heeft op zich geen erfgoedwaarde. (Bron: Stadsarchief Gent, Bouwaanvragen Ledeborg, BA.LE., doos 27, Hundelgemsesteenweg, *De Backer*.)

venster en de doorgang naar de woonvertrekken zijn de restanten van de twee getoogde vensters.

Zowel tegen de achterwand als aan beide zijden van de ruimte zijn gipskartonnen platen aangebracht waarachter zich nog de originele muurbetegeling (overschilderd) en vermoedelijk vijf kleine en (delen van) twee grote tegeltableaus bevinden. Boven de gipskartonplaten is het oorspronkelijke stucwerk, vandaag geschilderd in een bordeauxkleur, zichtbaar. Boven het stucwerk van de zijwanden beginnen de schuin opgaande zijden van het plafond. Deze zijn vlak bepleisterd en worden geritmeerd door de ribben van het dakgebinte die in het verlengde van de pilasters doorlopen. Het plafond is afgewerkt met een moderne beplating in kunststof, waarachter zich vermoedelijk nog de restanten van de oorspronkelijke lanterneaus bevinden.

De ruimte is afgesloten van de danszaal door een volle muur in snelbouwsteen die tegen de bewaarde balustrade is aangebouwd. Deze compartimentering is een storende ingreep die de ruimtewerking verstoort. De muur is bepleisterd aan de zijde van het balkon maar kreeg geen afwerkingslaag aan de zijde van de danszaal. In deze muur, aan de westzijde, is een deur ingebracht die via een metalen trap toegang geeft tot de danszaal. Deze trap is later aangebracht, heeft geen erfgoedwaarde en doorbreekt de balustrade. Deze balustrade uit gewapend beton is een toevoeging van na 1932 (bij de omvorming van de danszaal naar cinemazaal) en heeft een balustervormige houten omkadering aan de zijde van de zaal die naar de hoeken toe verbreedt.

1.3.2.3. De danszaal met podium

Zoals vermeld is de volledige danszaal acht traveeën diep, waarbij de eerste twee (van het oorspronkelijke balkon) en de laatste twee (van het oorspronkelijke podium) smaller zijn dan de vier traveeën van de eigenlijke dansvloer.

Door de afscheiding van de ruimtes onder en boven het balkon is de eigenlijke danszaal momenteel slechts vijf traveeën diep (drie brede en twee smalle traveeën), waarvan de laatste travee wordt ingenomen door het podium. Oorspronkelijk besloeg het podium de laatste twee smalle traveeën, maar dit werd circa 1932 herleid tot één travee.

De zaal werd opgetrokken volgens industriële bouwtechnieken waarbij een stalen skelet het houten dakgebinte draagt, tussenin ingevuld met baksteen metselwerk. Het betreft een gordingenkap op schoren en nokstijlen met korbelen tussen de sporen en muurstijlen. In elke penant zit een verticale gietijzeren balk of steunelement ingewerkt, dewelke op verschillende plaatsen zichtbaar is geworden. De gietijzeren steunelementen in de penanten schragen de dakspanten. De penanten worden verlengd in geknikte ribben waardoor het plafond van de zaal niet volledig vlak is, maar twee schuin oplopende zijden heeft. Deze ribben zijn ter hoogte van deze knik door gordingen met elkaar verbonden. De schuin oplopende delen van het plafond zijn vlak bepleisterd. Het vlakke deel van het plafond is momenteel open maar was voorheen ingevuld met glasplaten (al dan niet gekleurd en met reliëfglas). Daglicht kon via zogenaamde 'lanterneaus' (of daklichten) de zaal binnendringen en werd gefilterd door de horizontale glasplaten. Dit is nog herkenbaar in de dakstructuur die aan de binnenzijde een houten beplanking heeft, maar centraal ter hoogte van de nok is ingevuld met golfplaten waar dit voorheen was ingevuld met glas. Volgens de bouwaanvraag was het dak boven de laatste twee (smalle) traveeën van het podium niet voorzien van lanterneaus. Het feit dat de houten beplanking hier volledig doorloopt tot aan de nok lijkt dit te bevestigen.

Oorspronkelijk bestond de dakconstructie uit drie verschillende nokhoogtes: het laagste gedeelte overdekte het balkon, vervolgens verhoogde het dak over de eerste drie traveeën van de dansvloer en tenslotte is het dak het hoogst aan de zijde van het podium ter hoogte van de laatste drie traveeën (één brede en de twee smalle van het oorspronkelijke podium). Ter hoogte van laatstgenoemde verhoging in het dak (op de overgang van de 5de naar de 6de travee) waren er twee bovenlichten die extra daglicht in de ruimte brachten. Het hoogteverschil op de scheiding tussen balkon en danszaal is

vandaag uitgevlakt. Het plafond is vlak afgewerkt in de laatste twee smalle traveeën, boven het podium. Mogelijk betreft het een latere aanpassing die verband houdt met de omvorming tot cinemazaal, hoewel dit niet met zekerheid kan worden gesteld.

De wanden van de danszaal zijn nagenoeg volledig bezet meteen muurbetegeling (cfr. infra). De ruimte wordt geritmeerd door kamerhoge penanten die worden verlengd in de dakstructuur. Rondom loopt een hoge betegelde plint (onderbouw van ongeveer 2,4 meter hoog) die doorloopt onder het podium, onder het balkon en voorheen vermoedelijk ook in de doorgang naar de Hundelgemsesteenweg. In de danszaal bevinden zich boven de plint, verzonken in de muurvlakken tussen de penanten, acht grote figuratieve tegeltableaus (waarvan er momenteel slechts zes volledig zichtbaar zijn doordat het balkon werd uitgebreid en twee panelen doorbroken zijn). De tegeltableaus zijn volledig gevat in een betegelde omlijsting die doorloopt over de penanten heen. Hierboven, net onder de schuine wanden van het dak is een strook stucwerk. Aan de twee smalle traveeën van het podium en op het podium zelf is geen stucwerk bewaard. Het lijkt aannemelijk dat de stucwerkversiering ook hier doorliep, maar dit kon niet archivalisch worden bevestigd. Bovenop het podium is evenmin een betegeling bewaard. Het is onduidelijk of zich hier ooit een soortgelijke muurafwerking bevond. De bouwplannen tonen hier alvast geen tegeltableaus, hetgeen niet uitsluit dat de muren hier waren afgewerkt met niet-figuratieve tegels. Dit moet worden vastgesteld door nader bouwhistorisch onderzoek.

De zone onder het podium is tegen de achterwand (noordelijke muur) afgewerkt met een half ovaalvormige apsis, gevat tussen twee aanzetten haaks op de zijmuren. Deze muurdelen zijn nog bewaard en behielden grotendeels hun betegeling. De afgeronde achterwand is deels bewaard en behield slechts het onderste gedeelte van haar betegeling. De zone erboven was oorspronkelijk ook betegeld met centraal een uitsparing waar zich mogelijk een spiegel bevond. Men ziet hier nog de afdrucken van de (vermoedelijk gele) tegels in het cement. In één van de restructies die door deze halfronde achtermuren worden afgescheiden bevond zich een trap naar het bovenliggende balkon. Vermoedelijk betrof het een diensttrap die niet toegankelijk was voor het publiek. Het is niet duidelijk welke afwerking de muren bovenop het podium hadden, verder bouwhistorisch onderzoek zal dit uitwijzen.⁴⁶ Vandaag is het podium maar half zo diep als voorheen en werd het herleid tot een rechthoekige afgesloten ruimte. Ter hoogte van de twee haakse aanzetten is namelijk een verbindingsmuur gemaakt die de ruimte onder het balkon afsluit. Centraal bevindt zich een deuropening. Deze ingreep dateert vermoedelijk van tijdens de omvorming tot cinemazaal in 1932. Boven de nieuwe verbindingsmuur is namelijk de houten omlijsting van het voormalige cinemascherm bewaard.

Het oorspronkelijke niveau van de verzonken dansvloer en de hoger gelegen delen rondom zijn nog herkenbaar in de huidige vloerafwerking. Centraal in de zaal is een betonnen rechthoek bewaard waarop zich de oorspronkelijke houten dansvloer moet hebben bevonden. Rondom, tussen de betonnen vloerplaat en de muren is een zone in gestampte aarde. Het verhoog was hier waarschijnlijk op een houten kader opgebouwd, zoals wordt weergegeven op de bouwplannen van 1925. Het vloerniveau ligt aan de randen van de zaal en aan het podium dus lager dan voorheen. De oorspronkelijke vloerhoogte is af te leiden uit de muurbetegeling.

1.3.2.4. Betegeling door Maison Helman

Het interieur van de volledige danszaal, inclusief balkon, ruimte onder het balkon, danszaal en podium, is nagenoeg volledig voorzien van een polychrome **betegeling**. Het betreft een zeer waardevol geheel van muurbetegeling uit geglazuurde tegels van het

---

⁴⁶ Hoewel dit niet archivalisch kon worden vastgesteld, bevond zich vermoedelijk een dansorgel bovenop het podium, zoals gebruikelijk was.

Maison Helman Ceramiques d'Art uit Sint-Agatha-Berchem, dat speciaal voor de ruimte werd ontworpen. Helman gebruikte de voor hem typerende droge lijntechniek. Hierbij zorgen zwarte contourlijnen voor het omsluiten van de emailkleuren die daardoor een licht reliëf krijgen. In de beschrijving van elk gebouwonderdeel werd reeds aangegeven waar de betegeling bewaard bleef. Hierna volgt een gedetailleerde beschrijving van deze tegels, hun opbouw, afmetingen en eigenschappen.

Quasi alle betegeling is vandaag overschilderd met twee tot drie verflagen. Op verschillende plaatsen zijn de verflagen afgebladerd door waterinfiltratie. Tijdens het bouwhistorisch onderzoek voorafgaand aan deze bescherming werden 15 proefvensters gemaakt waarbij de verf deskundig werd verwijderd met commerciële verfverwijderaar en scalpel. Een overzicht van de proefvensters is weergegeven in de fotobijlage bij het inhoudelijk dossier, afbeeldingen 19-21. De betegeling is van hoge kwaliteit en bleef zeer goed bewaard onder de verflagen. Het verlies aan originele betegeling concentreert zich in de onderbouw en de twee penanten tussen de 5de en 6de travee. Een gedetailleerd overzicht is in onderstaande beschrijving opgenomen.

Uit onderzoek van gerecupereerde tegels is gebleken dat op de achterzijde van de tegels een nummering is aangebracht in potlood, zoals gebruikelijk was (Zie fotoregistratie van de fysieke toestand bij het ministerieel besluit, afbeeldingen 74 en 75.). Deze nummering is een onmisbare hulp bij het productieproces en bij het plaatsen van de betegeling.⁴⁷ Het kan bovendien een waardevolle bron zijn om de losgekomen tegels op hun originele locatie terug te plaatsen.

De betegeling kent een regelmatig patroon dat bestaat uit een vaste samenstelling en opeenvolging van verschillende tegels. Het basisformaat is een vierkante tegel van 15,3 op 15,3 cm. De betegeling bestaat uit volgende onderdelen:

DE ONDERBOUW

- een zone van 17 cm onder de plint zonder afwerking. Dit verwijst naar het vroegere vloerniveau dat rondom de dansvloer één trede hoger lag dan vandaag.
- een plint van 3 bruine vierkante tegels (15,3 x 15,3 cm) waarvan de bovenste een geprofileerde bovenrand heeft.
- een zone van 10 gele (okerkleurige) vierkante tegels (15,3 x 15,3 cm). Op regelmatige afstand is in deze zone telkens een grote horizontale rechthoekige uitsparing (290,7 x 76,5 cm) bedoeld voor een spiegel. De spiegels zijn vandaag verdwenen en de uitsparingen uitgevlakt en overschilderd.
- een bekronend fries bestaande uit:
  - Een horizontale bruine parellijst (liggende rechthoekige tegels van 2,5 cm hoog en 15,3 cm breed).
  - Eén rij vierkante oranje-rode tegels met een beige randje (15,3 x 15,3 cm) afgewisseld met telkens 6 tegels (15,3 x 15,3 cm) met art-decomotief. Deze rij is omzoomd met een enkele rij van grijze liggende rechthoekige tegels (7,6 x 15,3 cm) die in halfsteenverband zijn geplaatst met de andere tegels.
  - Opnieuw een horizontale bruine parellijst (liggende rechthoekige tegels van 2,5 cm hoog en 15,3 cm breed).
  - Een geprofileerde bruine lijst (7,8 cm hoog).

De onderbouw is in totaal 242,3 cm hoog + de onbetegelde zone van 17 cm onderaan die verwijst naar het vroegere vloerniveau. Deze onderbouw sierde oorspronkelijk de volledige omtrek van de zaal, met inbegrip van de ruimte onder het podium, onder het balkon en vermoedelijk ook in de doorgang naar de Hundelgemsesteenweg.

---

⁴⁷ BAECK M. 2013: Het tegelpaneel "Oud Gent" van het Brusselse Maison Helman, *Interbellum* 33.1, 12.

Vandaag is de betegeling van deze onderbouw op verschillende plaatsen verwijderd of beschadigd, zoals onder andere:

- Tegen de zuidelijke muur onder het balkon (waar zich de toegang, het buffet en de deur naar de toiletten bevonden), waar alleen het tegelfries boven de deur naar de voormalige toiletten bewaard bleef.
- In de rechter zijmuur onder het balkon is een rechthoekige zone onbetegeld waar zich voorheen een deuropening bevond. Deze deuropening is vandaag ingevuld met snelbouwstenen.
- Onder de metalen trap naar het balkon is de betegeling in twee kleine zones verdwenen.
- Ter hoogte van vier penanten in de rechter zijmuur zijn kleine en grote zones van hun betegeling ontdaan.
- In de linker zijmuur, op de penant tussen de 5de en 6de travee is de betegeling opgestuwd en gebarsten.
- Ter hoogte van de doorgang naar de Weldadigheidstraat (in de rechter zijmuur ter hoogte van de 6de travee) is quasi de volledige betegelde onderbouw verdwenen.
- Onder het podium, tussen de haakse aanzetten en de half ovaalvormige achterwand is de betegeling verdwenen. Tegen deze achterwand bleef uitsluitend de plint van 3 bruine vierkante tegels (15,3 x 15,3 cm) bewaard, waarvan de bovenste een geprofileerde bovenrand heeft. De zone erboven was oorspronkelijk ook betegeld met centraal een uitsparing waar zich mogelijk een spiegel bevond. Men ziet hier nog de afdrukken van de (vermoedelijk gele) tegels in het cement.
- Op verschillende plaatsen zijn slechts enkele tegels verdwenen of kleinere zones beschadigd.

DE BOVENBOUW (tussen de penanten)

De bovenbouw bestaat uit grote tegeltableaus van elk ongeveer 3 x 3 meter gevat in een omlijsting van witte tegels. De onderbouw en penanten bevinden zich in hetzelfde muurvlak. De omlijsting in witte tegels ligt 4 centimeter dieper in de muur verzonken, is anderhalve tegel breed (23 cm) en is afgerond aan de zijde van het tableau. Nog eens 4 centimeter dieper bevindt zich het tegeltableau van 19 tegels hoog (2,90 m) en 20 tegels breed (3,06 m).

Ter hoogte van de penanten die de overgang van de danszaal naar het podium markeren (tussen de 6de en de 7de travee) is de betegeling anders uitgewerkt. Op de overgang van de tegeltableaus naar de penanten van het podium is een extra tussenniveau. Hiervoor werden tegels gebruikt die nergens anders in de zaal voorkomen. Het gaat om tegels met luster- of metaalglansglazuur in blauwe, turquoise en bruine tinten die voor een bijzonder visueel effect zorgen. De opbouw is als volgt:

- Tegeltableau.
- 4 cm hoger ligt de omlijsting in witte tegels met 4 cm opstand en 23 cm breed (anderhalve tegel), afgerond aan de zijde van het tableau.
- 4 cm hoger is een extra tussenniveau in tegels met lusterglazuur (uitsluitend aan de zijde van het podium) van 4 cm opstand en 19,8 cm breed (één tegel van 15,3 cm en een strookje van 4,5 cm), afgerond aan de zijde van het tableau.
- Hierna een opstand van 10 cm in dezelfde tegels met lusterglazuur.
- Penanten (aan de zijde van het podium).

Aan weerszijden van de zaal is de betegeling op deze penanten verwijderd. De afdrukken van de tegels zijn nog duidelijk afleesbaar. Het gaat om een zone van 4 tegels breed (61,2 cm), waarmee deze penanten dus smaller zijn dan de overige. Vermoedelijk hadden ze ook een afwerking in tegels met lusterglazuur.

DE PENANTEN

De betegeling van de onderbouw loopt verder over de penanten maar komt 38 cm hoger uit.

Centraal in de onderbouw van de penanten is een rechtopstaande rechthoekige uitsparing (178,5 x 61,2 cm). Mogelijk bevonden zich hier ook spiegels, maar in tegenstelling tot de horizontale rechthoekige uitsparingen in de onderbouw tussen de penanten is hiervoor geen sluitend bewijs⁴⁸. Het is echter aannemelijk dat zich hier verlichtingselementen bevonden. Tijdens het onderzoek werden sporen vastgesteld die wijzen op een metalen hechtingspunt of leiding bovenaan in deze zone, hetgeen zou kunnen verwijzen naar een verlichtingselement.

Hierboven, ter hoogte van de grote figuratieve tegeltableaus, zijn op de penanten eveneens figuratieve panelen voorzien van 5 tegels breed en 19 tegels⁴⁹ hoog (van elk 15,3 x 15,3 cm), gevat in een omlijsting van een smalle witte tegel (8,8 x 15,3 cm) met een zwart randje aan de binnenzijde en afgerond aan de buitenzijde.

HET BALKON

Zoals hoger aangegeven zijn de wanden van het vergaderlokaal op het balkon met gipskartonplaten bezet. Hierdoor is de oorspronkelijke muurafwerking niet volledig zichtbaar. Uit het onderzoek is gebleken dat de betegeling met zekerheid bewaard bleef tegen de westelijke zijmuur, maar vermoedelijk doorheen de volledige ruimte. Verder onderzoek zal dit moeten uitwijzen. Er werden twee proefvensters gemaakt in de westelijke zijmuur. Eén venster in de tweede (smalle) travee (van het oorspronkelijk gedeelte van het balkon) en één in de derde (brede) travee (die oorspronkelijk bij de danszaal hoorde). In de smalle traveeën waren volgens de bouwaanvraag op maat gemaakte kleinere tegeltableaus van ongeveer 1 m hoog en 1,55 m breed. Ter plaatse kon de onderrand van een dergelijk tableau inderdaad worden vastgesteld. In de brede travee werden eveneens tegels gedocumenteerd die vermoedelijk te situeren zijn in één van de grote tegeltableaus van 3 x 3 m, die oorspronkelijk tot de danszaal behoorden.

In totaal kan men op het balkon 7 tegeltableaus verwachten. Eén, centraal achterin tegen de achterwand aan de zijde van Hundelgemsesteenweg (waar zich nu de toog bevindt). Vier kleine tableaus, twee aan elke zijde in de smalle traveeën van het oorspronkelijke balkon. En tenslotte de bovenzijden van twee grote tableaus die oorspronkelijk tot de danszaal behoorden, maar door de uitbreiding van het balkon met een derde zijn ingekort. De omkadering van de grote tableaus is vermoedelijk identiek aan deze in de zaal. Het is voorlopig onduidelijk hoe de overige betegeling omheen de kleinere tableaus er uitziet. Bij het onderzoek is wel reeds vastgesteld dat de kleine tableaus (ten minste aan de onderzijde) een gelijkaardige omlijsting hebben in witte tegels (van anderhalve tegel of 23 cm breed) met afgeronde hoeken, met daaronder nog ten minste een opstand van 4 cm en een halve witte tegel.

STUCWERK

Op de zijmuren van de danszaal en op het balkon is er boven de betegeling een horizontale zone met stucwerk. Ter hoogte van het podium (laatste twee traveeën en de noordelijke muur) is geen stucwerk bewaard. Het is onduidelijk of zich hier eveneens stucwerk bevond.

In de brede traveeën van de zijmuren is er telkens een krans met drie paar flankerende guirlandes afgebeeld, terwijl we in de smalle traveeën telkens één krans met één paar guirlandes zien. Hierboven begint het schuin oplopende deel van het plafond. Het stucwerk aan de zijmuren bleef volledig bewaard, met uitzondering van een zone in de rechter zijmuur ter hoogte van de 5de travee.

---

⁴⁸ De horizontale uitsparingen zijn op de bouwaanvraag namelijk aangeduid als 'spiegels', terwijl de verticale zones geen aanduiding kregen.

⁴⁹ 18 volledige en 2 halve tegels.

Het stucwerk tegen de zuidelijke muur op het balkon is slechts voor twee derden bewaard en bestaat uit twee (oorspronkelijk drie) kransen, verbonden door guirlandes, onder een geprofileerde boord.

ICONOGRAFIE VAN DE TEGELBEKLEDING

Over de iconografie valt nog maar weinig met zekerheid te stellen, omwille van de beperkte oppervlakte van vrijgelegde tegels. Enerzijds zijn er de zones die door waterinfiltratie vrijkwamen, anderzijds de 15 proefvensters die gemaakt werden tijdens het bouwhistorisch onderzoek.

In ieder geval is met zekerheid geweten dat het **Maison Helman** de tegels heeft ontworpen. Een signatuur bevindt zich in de rechter benedenhoek van één van de grote tableaux en leest "Mson [Maison] Helman Bruxelles – Berchem Ste [Sainte] Agathe – Céramiques d'Art". En tweede signatuur met identieke vormgeving bevindt zich onder het balkon, dichtbij de voormalige ingang tot de zaal. Hier vinden we de naam van de aannemer terug, "Vereecken-Misson & Cie – Gand 1925 – Entrepreneurs".

De **onderbouw** bestaat vooral uit verschillende types monochrome tegels in diverse kleuren, zoals hierboven beschreven. We vermelden ook het fries met art-decomotief in de zone met oranjekleurige tegels. Het betreft een gestileerd floraal motief in oker, geel, groen, beige en bruine kleuren.

Voor zover de tegels zijn vrijgelegd, vindt men op de **penanten** vooral florale motieven terug. Elke penant lijkt een verschillende bloemsoort af te beelden, soms zelfs meerdere binnen één kader. We onderscheiden onder andere rozen, pioenen, Oost-Indische kers, gele irissen en mogelijk ook rododendrons of azalea's.

De **centrale tegeltaleaus** hebben (ten minste in drie gevallen) centraal menselijke of allegorische figuren, gesitueerd in diverse landschappen:

- Op één tableau is een zomers berglandschap te zien met een centrale waterpartij. Op de oever wandelt een blootvoetse figuur in een rood-roze gewaad (alleen de voeten zijn zichtbaar). De figuur is geflankeerd door roze pioenen, gele en rode rozen en een blauwe pauw. Op de achtergrond is een zuil met vaas afgebeeld. (zie bijlage 5.3. kaarten en figuren, afbeelding 19.)
- Een ander tableau toont een winterlandschap. We zien een tak die bedekt ligt met een dik pak sneeuw. (zie bijlage 5.3. kaarten en figuren, afbeelding 20, proefvenster 6.)
- Nog een ander tableau toont een grasperk met gele irissen, een bloem die vaak bij water voorkomt. Mogelijk gaat het hier om een watertafereel. (zie bijlage 5.3. kaarten en figuren, afbeelding 21, proefvenster 14.)
- Op slechts één van de tableaux is een (bijna) volledige figuur te zien. Het betreft een jonge vrouw met golvende goudbruine haren. Ze is gekleed in een lichtblauwe jurk die aan de borst en om haar middel is dichtgeknoopt met roze linten. Om haar nek wappert een blauwe sjaal. De figuur is dynamisch voorgesteld en wordt bespeeld door de wind. Tegen de linkerschouder rust een houten staf met witte druiven en perziken. (zie bijlage 5.3. kaarten en figuren, afbeelding 20, proefvenster 3.)
- Op een volgend tableau is de okerkleurige mantel te zien van een centrale figuur. Deze mantel heeft een blauwe voering en zwarte en rode onderdelen. Onderaan en aan de rechterzijde van het tableau is donkergroen gras of riet en mogelijk ook water te zien.

(zie bijlage 5.3. kaarten en figuren, afbeelding 20, proefvenster 8, 9 en 10.)

- Van een laatste tafereel is alleen een kleine zone tegen de bovenrand van het tableau vrijgelegd. We zien twee parallelle rechthoekige balken. De onderste balk is voorzien van een opschrift waarvan alleen de letters "...N OV..." te lezen zijn. (zie bijlage 5.3. kaarten en figuren, afbeelding 20, proefvenster 2.)

1.3.3. Woonhuis Weldadigheidstraat 10

Een derde onderdeel van het complex is een rijwoning aan de Weldadigheidstraat nummer 10, dewelke verbonden is met de danszaal ter hoogte van de 6de travee van de zaal aan de westzijde. Dit huis behoorde niet tot de oorspronkelijke bouwaanvraag maar was wel eigendom van de bouwheer in 1925 bij de oprichting van het complex.⁵⁰ Mogelijk zag de eigenaar het potentieel van de aankoop van een perceel dat (eventueel later) een laterale toegang zou kunnen bieden tot de zaal. De doorgang naar de Weldadigheidstraat beslaat de volledige gelijkvloerse verdieping en is toegankelijk via een houten poort. De bovenliggende verdiepingen zijn toegankelijk via een deur aan de straatzijde en werden uit veiligheidsoverwegingen niet bezocht.⁵¹ Het gebouw is dan ook volledig afgesloten en voor de vensters zijn planken getimmerd. De rijwoning aan de Weldadigheidstraat heeft geen erfgoedwaarde.

1.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit beschermingsdossier wordt opgemaakt is vastgesteld tijdens plaatsbezoeken op 19, 21 en 22 september 2016. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de bescherming.

Behoudens verborgen gebreken, bevindt het pand zich in een relatief goede bouwfysische toestand. Het goed vertoont sporen van een gebrekkig onderhoud.

Waterinfiltratie langs het dak heeft in het verleden gezorgd voor lokale schade aan de gietijzeren draagstructuur en de houten dakconstructie. Het insijpelende water heeft op bepaalde plaatsen de verflagen van de betegeling verwijderd en heeft de onthechting van verschillende tegels veroorzaakt, voornamelijk ter hoogte van bepaalde penanten. De roestvorming van de gietijzeren draagstructuur heeft ervoor gezorgd dat de bovenliggende cementering van bepaalde penanten is losgekomen of gebarsten met schade aan en verlies van de betegeling tot gevolg. Het dak is intussen hersteld.

Het pand wordt bewoond door krakers die de danszaal niet onderhouden. De zaal is gevuld met allerhande materiaal en afval waartussen ongedierte leeft.

---

⁵⁰ DE SMET H. & LENSSENS G. 2016: *Bristol Ledeberg, Tegeltaleaus Maison Helman*, s.l., 16.

⁵¹ Het pand Weldadigheidstraat 10 werd in 2007 onbewoonbaar verklaard. Dit besluit werd nadien opgeheven omdat het geen afzonderlijk kadastraal perceel betreft. (Schriftelijke informatie verkregen van mevr. Trees Ampoorter, Stadsbestuur Gent, Dienst Wonen (24 oktober 2016)).

2. EVALUEREND GEDEELTE

2.1. Evaluatie van de erfgoedwaarden

2.1.1. De danszaal Bristol binnen het oeuvre van architect Alexander Meuleman

Alexander Meuleman werd geboren te Gent op 31 juli 1882 als zoon van een schoenmaker. Op zijn vijftiende begon hij zijn studies Bouwkunde aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten te Gent waar hij tot 1902 zou blijven. Tussen 1902-1907 studeerde hij verder aan de Academies van Elsene en Brussel, eveneens in de bouwkunde. Vermoedelijk liep Meuleman hierna stage bij architect Pelseneer te Brussel die een voorkeur had voor de geometrische art nouveau van de Wiener Secession, maar zeker is dat hij van 1908 tot 1917 medewerker was bij de firma Van Herrewege & De Wilde te Gent. Vanaf 1924 treedt Meuleman op als zelfstandig architect.⁵² De danszaal Bristol in Ledeberg is dus één van zijn vroegste realisaties als zelfstandig architect. Meuleman's oeuvre is divers, met onder meer een bankgebouw, een gemeenteschool, een drukkerij en vooral woonhuizen. Op een exhaustieve lijst van zijn bouwkundige realisaties is het voorlopig nog wachten. Kort na de bouw van Danszaal Bristol zou Meuleman ook het ontwerp leveren voor Feestpaleis Rubens in de Korte Kazernestraat te Gent (vandaag Kazernestraat).⁵³ Het zijn de enige twee (gekende) ontwerpen voor ontspanningsarchitectuur door deze architect, waardoor de Danszaal Bristol dus eerder uitzonderlijk is voor het oeuvre van Meuleman. Aanvankelijk werkte Meuleman in art-decostijl, maar vanaf 1929 treedt in zijn oeuvre een verzakelijking op. Zijn werk uit de jaren 1930 is zakelijk van opvatting, en leunt aan bij het romantisch kubisme (beïnvloed door de stijl van W.M. Dudok). Een mooie, maar helaas gesloopte realisatie uit deze periode, was het gebouw voor de drukkerij van De Gentenaar/De Landwacht in de Savaanstraat uit 1935.

2.1.2. De danszaal binnen het bouwkundig erfgoed in Vlaanderen

Het typologisch onderzoek uitgevoerd naar danszalen binnen de Gentse en Antwerpse context door resp. Michna M.⁵⁴ en Vanistendael C.⁵⁵ heeft uitgewezen dat danszaal Bristol een bijzonder representatief voorbeeld is van een danszaal uit het interbellum. Het gebouwencomplex aan de Hundelgemsesteenweg is exemplarisch, zowel wat betreft indeling, ruimtelijke inplanting, uitvoering als materiaalkeuze en interieurafwerking. Hoewel dit niet voor elke danszaal geldt, bezaten de meeste danszalen weinig buitengevels. Omdat ze stevast binnenin de restruimte van het bouwblok werden ingeplant, ligt de architecturale nadruk bijgevolg vooral op het interieur en de voorgevel. De eigenlijke zalen werden opgetrokken volgens de goedkope industriële constructietechnieken van magazijnen, winkelgalerijen en fabrieksgebouwen. Men bouwde met draagelementen in gietijzer en later beton, gecombineerd met dunne niet dragende zijwanden en een eenvoudige dakconstructie. De zenitale verlichting werd verzekerd via daklichten of lanterneaus. Al deze typerende kenmerken vindt men terug in danszaal Bristol. Wat de interieurafwerking betreft, is er minder standaardisering. Het rechthoekige open grondplan was bouwkundig de evidente keuze en liet een vrije invulling en aankleding van de interieurs toe. Veel hing af van de standing van de zaal, die uiteraard verschilde naargelang de stedelijke context en het doelpubliek. De

---

⁵² POULAIN N. 2016: Alex Meuleman: van art nouveau en art deco naar Nieuwe Zakelijkheid, *Interbellum* 36.5, 5.

⁵³ Stadsarchief Gent, Bouwaanvragen particuliere woningen, G12, 1926/K/22.

⁵⁴ MICHNA M. 2008: *Dancings in Gent, 1919-1939*, onuitgegeven masterscriptie, Universiteit Gent.

⁵⁵ VANISTENDAEL C. 2011: Interieurs van Antwerpse danszalen (1844-1914): het Zomer- en het Winterlokaal van de Société Royale d'Harmonie d'Anvers als typevoorbeelden, *Gentse bijdragen tot de interieurgeschiedenis* 36, 25-45.

danspartijen werden in de betere zalen opgeluisterd door een orkest, terwijl de meer volkse danszalen steevast van een dansorgel waren voorzien. Dit soort orgels waren imposante machines die verschillende instrumenten automatisch bespeelden en zo een orkest overbodig maakten. Het dansorgel werd gezien als het uithangbord van de zaal en kon de volledige achterwand van de zaal beslaan. Soms werd het dansorgel op een podium geplaatst, zoals vermoedelijk het geval was in danszaal Bristol. Het Antwerpse bedrijf "Mortier" was veruit de belangrijkste producent van dansorgels tijdens het interbellum. Het interieur van de Gentse danszaal Victoria (gesloopt) bezit de meeste gelijkenissen met dat van danszaal Bristol (zie bijlage 5.3. kaarten en figuren, afbeelding 18). We herkennen het typische grondplan en de functionele structuur. Centraal ligt de verzonken dansvloer met rondom een verhoog met tafels en stoelen. Het imposante dansorgel is de grootste blikvanger, samen met de decoratieve panelen tussen de penanten. De structuur van het balkon behoort eveneens tot deze typologie. Het is, samen met de verzonken dansvloer, één van de elementen uit deze architectuur die bijdroeg tot de sociale controle. Hier bevonden zich namelijk de chaperonnes, of in de woorden van een getuige "*boven was een balkon, en daar zaten de moederkes allemaal*".⁵⁶

Haar inplanting langsheen een drukke invalsweg naar Gent, hoeft niet te verwonderen. Deze pleisterplaatsen aan de rand van de stad waren, samen met enkele uitgangsbuurtten in het stadscentrum, de uitgelezen plaats om een danszaal op te richten. Na de opkomst van de cinema in de jaren 1930, die de ontspanningscultuur grondig wijzigde, werden heel wat danszalen omgevormd tot bioscoop- en cinemazalen. De ligging, inplanting en ruimteverdeling leende zich perfect tot een herinrichting als cinema. Doordat een balkon en podium doorgaans reeds aanwezig waren, kon dit bovendien met een minimale investering.

2.1.3. De danszaal binnen het oeuvre van Helman

Het *Maison Helman Céramiques d'art* was één van de belangrijkste Belgische keramiekproducent tijdens de eerste helft van de 20ste eeuw. Aanvankelijk richtte architect-landmeter Célestin-Joseph Helman (1863-1929) het bedrijf in 1897-1898 op als keramiekdepot en -handel. In 1902 startte hij echter met zijn eigen keramische productie in Schaarbeek. Hier legde Helman zich toe op het decoreren van tegels die (deels) van elders waren ingekocht. Ingevolge de successen op de wereldtentoonstellingen van 1904 in Saint-Louis en 1905 in Luik verhuisde de fabriek in 1906 van Schaarbeek naar Sint-Agatha-Berchem. De nieuwe locatie bij het station van Sint-Agatha-Berchem bood aanzienlijke voordelen voor distributie en transport. Het bedrijf groeide stelselmatig uit waardoor men reeds in 1910 een eigen fabrieksmerk kon deponeren. Na het overlijden van Célestin Helman in 1929 werd het bedrijf voortgezet door zijn weduwe Bertha Helman-Delannoy en zonen Hubert-Jacques en André-Paul. Na een succesvolle periode gedurende de jaren 1930 en 1940 nam de Duitse groep AGROB A.G. uit München in 1955 het bedrijf over. In 1958 sloot de fabriek de deuren om een decennium later te worden ontmanteld en gesloopt.

Maison Helman stond bekend voor de vervaardiging van hoogwaardige decoratieve tegelpanelen, een toegepaste kunstvorm waarin men zich had gespecialiseerd. Deze panelen werden uitgevoerd "*à la main par des artistes céramistes*" en waren dus handwerk van de hoogste kwaliteit. Helman gebruikte de voor hem typerende droge lijntechniek. Hierbij zorgen zwarte contourlijnen voor het omsluiten van de emailkleuren die daardoor een licht reliëf krijgen. Opdrachtgevers hadden de keuze wat betreft de vorm, kleur en uitvoering in faïence voor interieurs of in gres voor buitentoepassingen. Helman leverde ontwerpen in zowel art nouveau, neogotiek, renaissance- als Lodewijk XVI-stijl. Qua iconografie ging de voorkeur, zeker in de art-nouveauperiode, uit naar bloemen en planten met sierlijke ranken of bladeren, al dan niet met een symbolische betekenis. De roos, zonnebloem, orchidee, iris, lelie, papaver, klapproos, lotus en

---

⁵⁶ MICHNA M. 2010: Hoe gingen oma en opa uit? Dancings in Gent, 1919-1939, *Van Mensen en Dingen* 8.1-4, 81.

waterlelie waren populair. De vrouw met lange sierlijke loshangende haren is eveneens een populair motief.⁵⁷ De iconografie van Helmans werk werd in grote mate bepaald door de voorkeuren van de opdrachtgever en de aard van de opdracht. In de beginjaren van het interbellum, werd nog frequent teruggerepen naar de motieven van voor de Eerste Wereldoorlog. Dit was een gevolg van de stijgende binnenlandse vraag in de wederopbouwperiode en een toename in de exportactiviteiten, waardoor een vernieuwing van het aanbod geen prioriteit was. Historiserende stijlen en de art-nouveaustijl werden nog tot ver in de jaren 1920 toegepast.⁵⁸

De toepassing van figuratieve tegelpanelen, zoals bij danszaal Bristol, raakte tijdens het interbellum steeds meer buiten gebruik. De firma Helman zou zich steeds meer toeleggen op de productie van tegels of bouwaardewerk met metaalglansglazuren, gevelbekledingen in gres en de inrichting van kerkgebouwen. Desalniettemin realiseerde Helman net in deze periode één van zijn meest indrukwekkende realisaties met figuratieve tegelpanelen: de balzaal van het Palais des Fêtes (nu "Maison Picarde"). De balzaal in Moeskroen werd in 1922-1923 voorzien van een polychrome betegeling waarbij de monumentale en decoratieve tegelpanelen omkaderd zijn door bouwaardewerk met lusterglazuur.

Er is weinig bekend over de ontwerper(s) van de tegelpanelen die het Maison Helman realiseerde. Célestin Helman produceerde ook ontwerpen waarvoor hij overigens kon beschikken over tekeningen die voor de Manufacture de Céramiques Décoratives in Hasselt waren gemaakt, waaronder enkele van de Brusselse kunstschilder Jacques Madiol.⁵⁹

In Vlaanderen zijn voor Helman vooral kleinere ensembles bewaard. Het gaat hier om bouwkeramiek, gevelbekledingen of kleinere tegelpanelen. Danszaal Bristol is het enige voorbeeld van deze typologie dat in Vlaanderen van Helman bekend is. Bovendien betreft het een uitzonderlijk groot ensemble (ca. 7500 tegels). Ter vergelijking: Het Maison Picarde telt ca. 4000 tegels.⁶⁰

2.2. Erfgoedwaarden

2.2.1. Historische waarde

Als getuige van de ontspanningscultuur uit het interbellum bezit de danszaal Bristol een belangrijke historische waarde. De site gaat bovendien terug op één van de oudste bewoningsclusters aan de Botermarkt. Dit is de oudste woonkern van Ledeberg die ontstond langsheen een belangrijke invalsweg naar Gent. Ook na de verschuiving van het politieke en religieuze centrum naar het Ledebergplein omstreeks 1875 bleef het een belangrijk centrum met een hoge concentratie aan commerciële en ontspanningsfuncties. Dit soort drukke invalswegen waren de geliefkoosde plaats waarlangs danszalen werden opgericht.⁶¹ Danszaal Bristol is een laat maar bijzonder representatief en zeldzaam voorbeeld van dit type ontspanningsarchitectuur. Haar geschiedenis is bovendien kenmerkend voor een belangrijke verschuiving in de ontspanningscultuur van het interbellum. Hierbij zou het fenomeen danszalen in de jaren 1930 relatief snel verdwijnen door de opkomst van de cinema als nieuw medium. Het pand bezit daarom niet alleen historische waarde voor de geschiedenis van Ledeberg, maar weerspiegelt ook een ruimer sociaal-cultureel gegeven.

---

⁵⁷ BAECK M. 2012: *Gevloerd & betegeld: de Belgische tegelindustrie van art nouveau tot seventies*, Oostkamp, 45.

⁵⁸ BAECK M. 2012: *Gevloerd & betegeld: de Belgische tegelindustrie van art nouveau tot seventies*, Oostkamp, 54.

⁵⁹ BAECK M. 2015, Het Maison Helman Céramique, een halve eeuw bedrijfsgeschiedenis, *Erfgoed Brussel* 15-16, 64.

⁶⁰ Schriftelijke informatie verkregen van mr. Mario Baeck, tegel-expert (18 juli en 7 oktober 2016).

⁶¹ MICHNA M. 2008: *Dancings in Gent, 1919-1939*, onuitgegeven masterscriptie, Universiteit Gent, 58.

2.2.2. Architecturale waarde:

De architecturale waarde van danszaal Bristol wordt in belangrijke mate gevormd door haar typologische representativiteit als danszaal uit het interbellum. Zowel qua ruimtelijke inplanting, planindeling, uitvoering als materiaalkeuze en interieurafwerking is deze zaal een erg herkenbaar en representatief voorbeeld. Het betreft bovendien een zeldzaam bewaard voorbeeld binnen de Gentse context. Het gebruik van industriële bouwtechnieken en een open grondplan liet een vrije invulling van de ruimte en aankleding van het interieur toe. De basisstructuur uit gietijzeren en betonnen steunelementen, gecombineerd met dunne niet dragende zijwanden en een eenvoudige dakstructuur met lanterneaus, is typerend voor danszalen uit deze periode.

De danszaal Bristol is daarenboven een zeldzaam bewaard voorbeeld van een ontspanningsgebouw, ontworpen door architect Alexander Meuleman. Aangezien Meuleman in 1924 als zelfstandig architect aan de slag ging, is dit ontwerp uit december 1924 één van zijn vroegste realisaties uit de beginperiode van zijn carrière.

2.2.3. Artistieke waarde:

De artistieke waarde van de danszaal Bristol wordt gevormd door de aanwezigheid van een indrukwekkend tegelensemble door de befaamde tegel-producent Maison Helman Céramiques d'Art uit Sint-Agatha-Berchem. Het Maison Helman was zonder twijfel één van de belangrijkste Belgische producenten van decoratieve tegelpanelen en bouwaardewerk.⁶² Het tegelensemble is een voor Vlaanderen uniek geheel en voor zover bekend het grootste bewaarde Helman-tegelensemble in Vlaanderen, alleen vergelijkbaar met het "Maison Picardie" in Moeskroen (Wallonië).⁶³ De betegeling bestaat uit een combinatie van grote en kleine tegelpanelen met figuratieve voorstellingen, volledig omkaderd door een kamerhoge polychrome betegeling, eertijds verlevendigd met spiegelpanelen. Maison Helman stond bekend voor de vervaardiging van dit soort hoogwaardige decoratieve tegelpanelen, een toegepaste kunstvorm waarin de firma zich had gespecialiseerd. Deze panelen zijn uitgevoerd "*à la main par des artistes céramistes*" en zijn dus handwerk van de hoogste kwaliteit. De panelen zijn opgebouwd uit afzonderlijke tegels waarop vervolgens een beschildering werd aangebracht. Dit maakt dat elke tegel uniek is. Helman gebruikte de voor hem typerende droge lijntechniek. Hierbij zorgen zwarte contourlijnen voor het omsluiten van de emailkleuren die daardoor een licht reliëf krijgen. De schilderijen zijn van een zeer hoge kwaliteit en getuigen van het vakmanschap dat door deze vermaarde tegel-producent werd afgeleverd. We herkennen figuren in dynamische art-nouveaulijnvoering en een rijkelijk gebruik van florale motieven. Door de gebruikte techniek en vormentaal is dit ensemble niet alleen representatief voor het oeuvre van Helman in het interbellum. We kennen in Vlaanderen geen gelijk ensemble, noch qua omvang, noch qua typologie.

2.3. Motivering van het type bescherming

2.3.1. Motivering bescherming als monument

De danszaal Bristol wordt beschermd als monument. Het Onroerenderfgoeddecreet definieert een monument als volgt: "een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, met inbegrip van de cultuurgoederen die er integrerend deel van uitmaken, inzonderheid de bijhorende uitrusting en de decoratieve elementen van algemene belang wegens de erfgoedwaarde(n)."

---

⁶² BAECK M. 2015, Het Maison Helman Céramique, een halve eeuw bedrijfsgeschiedenis, *Erfgoed Brussel* 15-16, 63.

⁶³ Schriftelijke informatie verkregen van mr. Mario Baeck, tegel-expert (18 juli en 7 oktober 2016).

Het voorliggend beschermingsvoorstel omvat een bescherming als monument omwille van de architecturale, artistieke en historische waarde van de danszaal Bristol, ontworpen door architect Alexander Meuleman met interieurafwerking door Maison Helman Céramiques d'Art.

2.3.2. Motivering van de overgangszone

De als monument voorgestelde Danszaal Bristol is gelegen binnenin het bouwblok achter de bebouwing aan de Hundelgemsesteenweg en de Weldadigheidstraat. Om een goede toegankelijkheid van de voormalige danszaal te garanderen, teneinde de erfgoedwaarden te kunnen ontsluiten, zijn de delen van het perceel waarop de voormalige danszaal is gelegen die grenzen aan de straatzijde aangeduid als overgangszone. Het betreft meer bepaald de zone tussen de als monument voorgestelde danszaal en de Hundelgemsesteenweg enerzijds en de zone tussen de als monument voorgestelde danszaal en de Weldadigheidstraat anderzijds.

2.4. Motivering van de afbakening van de bescherming

De afbakening van het beschermd onroerend goed is opgenomen op het plan dat als bijlage bij het ministerieel besluit is gevoegd. Alle kadastrale percelen gevat door de bescherming zijn opgenomen in artikel 1 van het ministerieel besluit.

2.4.1. Afbakening beschermd monument

Het voorliggende beschermingsvoorstel omvat: de zaal van de voormalige 'danszaal Bristol', met inbegrip van de waardevolle interieurafwerking, de structuur en de volumes gevormd door balkon en podium, bekend ten kadaster Gent, afdeling Gent 20 (Ledeberg), sectie A, perceelnummer 273_N (DEEL), met adres: Hundelgemsesteenweg 173-175 en Weldadigheidstraat 10, Gent (Ledeberg).

De afbakening is gebaseerd op de historische kadastrale situatie en begrenzing van het perceel, na de bouw van de danszaal in 1925. Het voormalige woonhuis/handelspand aan de Hundelgemsesteenweg en de bijhorende gesupprimeerde doorgang naar de danszaal zijn niet in de afbakening opgenomen omdat dit volume volledig verbouwd is (en onbewoonbaar werd verklaard).

De gevel aan de Hundelgemsesteenweg bevat een zekere architecturale erfgoedwaarde en verwijst nog naar de herbestemming als cinema Agora, maar werd evenmin in de afbakening opgenomen omdat deze te ingrijpend werd verbouwd om een bescherming als monument te kunnen verantwoorden.

Het pand aan de Weldadigheidstraat 10 is rechtstreeks met de danszaal verbonden maar behoort evenmin tot de afbakening van de bescherming.

2.4.2. Afbakening overgangszone

Als overgangszone worden afgebakend: de delen van het perceel waarop de Danszaal Bristol is gelegen die grenzen aan de straatzijde. Meer bepaald de zone tussen de als monument voorgestelde danszaal en de Hundelgemsesteenweg enerzijds en de zone tussen de als monument voorgestelde danszaal en de Weldadigheidstraat anderzijds, Hundelgemsesteenweg 173-175 en Weldadigheidstraat 10, Gent (Ledeberg), bekend ten kadaster Gent, 20ste afdeling, sectie A, perceelnummer 273 N (deel).

De aanduiding van de overgangszone heeft als doel een goede toegankelijkheid van de danszaal te garanderen, teneinde de erfgoedwaarden te kunnen ontsluiten. Het volume aan de Hundelgemsesteenweg is deel van de historische kadastrale situatie en

begrenzing van het perceel, na de bouw van de danszaal in 1925. De toegang via de Weldadigheidstraat maakt sinds geruime tijd deel uit van de site. Het is niet geweten wanneer de doorgang precies werd gemaakt, maar deze dateert mogelijk reeds van 1925. Vandaag maakt het pand aan de Weldadigheidstraat deel uit van hetzelfde perceel waarop de danszaal en het handelspand/woonhuis zijn gelegen.

2.5. Juridische toestand

2.5.1. Onroerend Erfgoed:

Het omgevingsplan in bijlage bij dit dossier toont geen geïnventariseerd, vastgesteld of beschermd erfgoed, gelegen in de buurt van het onroerend goed waar dit dossier over gaat.

2.5.2. Ruimtelijke Ordening:

De danszaal Bristol is volgens de bestemming op het gewestplan gelegen in woongebied.

3. BEHEERSVISIE

3.1. Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed

In het beschermingsbesluit zijn beheersdoelstellingen opgenomen. Je vindt die terug onder artikel 3 van het besluit. De beheersdoelstellingen moeten de zakelijkrechthouders (eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en leasinggevers) en gebruikers op weg helpen om de erfgoedwaarden maximaal in stand te houden of te verbeteren. Ze hebben de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden voor ogen.

Ze geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze beheersdoelstellingen als ze werken wensen uit te voeren aan het beschermd goed. Ook de overheid houdt met deze doelstellingen rekening als ze over deze werken advies moet geven of als ze toelating moet geven voor die werken.

De beheersdoelstellingen spelen in op de erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken opgenomen in artikel 2 van het beschermingsbesluit.

Voor de overgangszone zijn eveneens beheersdoelstellingen bepaald. Deze beheersdoelstellingen moeten er voor zorgen dat de erfgoedwaarden van het beschermd onroerend goed zo goed als mogelijk gevrijwaard worden.

3.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed

Voor elk beschermd onroerend goed geldt het actief en passief behoudsbeginsel. Dit betekent dat de zakelijkrechthouders en gebruikers het beschermd goed in goede staat moeten houden door de nodige instandhoudings-, beveiligings-, beheers-, herstellings- en onderhoudswerken uit te voeren en dat het verboden is om een beschermd onroerend goed te ontsieren, te beschadigen, te vernielen of de erfgoedwaarden er van aan te tasten. Het betekent ook dat een zakelijkrechthouder en gebruiker verplicht is het beschermd onroerend goed als een goed huisvader te beheren en het dus niet te verwaarlozen. Alle voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het beschermd onroerend goed die van toepassing zijn op het beschermd goed zijn opgenomen in artikel 4 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit zijn een aantal algemene voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van beschermd onroerend erfgoed opgenomen. Dat zijn deze:

- het goed als een goede huisvader beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- de toestand van het goed regelmatig controleren;
- regulier onderhoud uitoefenen;
- onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen nemen in geval van nood.

3.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed

Voor sommige werken aan het beschermd onroerend goed moet een toelating worden gevraagd. Sommige werken kunnen namelijk een negatief effect hebben op de erfgoedwaarden. Voor alle werken die stedenbouwkundig vergunningsplichtig zijn, of waarvoor een verkavelingsvergunning, milieuvergunning of natuurvergunning nodig is vraagt de vergunningverlener (de gemeente of de Vlaamse overheid) advies aan het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid.

Voor een aantal werken die niet vergunningsplichtig zijn, moeten de zakelijkrechthouders en gebruikers, voorafgaand aan de uitvoering van de werken, toelating vragen aan het agentschap Onroerend Erfgoed of aan de erkende Onroerenderfgoedgemeente. Een overzicht van alle erkende onroerenderfgoedgemeenten is te vinden op www.onroerenderfgoed.be.

De werken waarvoor u toelating moet vragen zijn opgesomd in artikel 5 van het beschermingsbesluit.

4. BRONNEN

4.1. Archieven

Stadsarchief Gent, Bouwaanvragen particuliere woningen, G12, 1926/K/22.

Stadsarchief Gent, Bouwaanvragen particuliere woningen, G12, 1948/S/19.

Stadsarchief Gent, Bouwaanvragen Ledeberg, BA.LE., doos 26, Hundelgemsesteenweg, *De Backer*.

Stadsarchief Gent, Bouwaanvragen Ledeberg, BA.LE., doos 27, Hundelgemsesteenweg, *De Backer*.

Stadsarchief Gent, Bouwaanvragen Ledeberg, BA.LE., doos 28, Hundelgemsesteenweg, *De Backer-De Groote*.

Onroerend Erfgoed Gent, Inventarisarchief, Gent (Ledeberg), Hundelgemsesteenweg, 11.04.1979.

4.2. Literatuur

BAECK M. 2012: *Gevloerd & betegeld: de Belgische tegelindustrie van art nouveau tot seventies*, Oostkamp.

BAILLIEUL B. 2015: *Van Lede tot aan de Berg: grasduinen in Ledebergs verleden en peilen naar de toekomst*, Gent.

DE BLEECKER M. & COLLIGNON J. 2012: *Ledeberg. Van Letha en Sint-Pieters-Lede tot Ledeberg*, Gent.

DE KEUKELEIRE E. 2004: *De Sint-Lievenspoort en de Ledebergse Bellevuewijk 1837-2004*, s.l.

DE SMET H. & LENSSENS G. 2016: *Bristol Ledeberg, Tegeltaleaus Maison Helman*, s.l.

4.3. Tijdschriftartikels

BAECK M. 2013: Het tegelpaneel "Oud Gent" van het Brusselse Maison Helman, *Interbellum* 33.1, 7-13.

BAECK M. 2015, Het Maison Helman Céramique, een halve eeuw bedrijfsgeschiedenis, *Erfgoed Brussel* 15-16, 62-77.

DE BUCK R. 1996: Hoe Ledeberg vergeten werd bij de verdeling van het land in gemeenten ten jare 1796, *Ghendtsche Tydinghen* 25.2, 95-97.

DE SMUL R. 1998: Bioscopen te Gent en omliggende gemeenten. Cinema Agora, *Thesla Husdine Grasduintje* 15.4, 16-21.

ERVYNCK G. 2004: Het kalseiden van de Hundelgemsesteenweg te Ledeberg in 1775, *Ghendtsche Tydinghen* 33.5, 274-287.

MICHNA M. 2010: Hoe gingen oma en opa uit? Dancings in Gent, 1919-1939, *Van Mensen en Dingen* 8.1-4, 77-88.

POULAIN N. 2016: Alex Meuleman: van art nouveau en art deco naar Nieuwe Zakelijkheid, *Interbellum* 36.5, 5-15.

VAN AERSCHOT-VAN HAEVERBEECK S. 1988: Film... filmtheaters, *Monumenten & Landschappen* 7.5, 12-47.

VANISTENDAEL C. 2009: De Antwerpse Eldorado: van prestigieuze danszaal tot doordeweekse supermarkt, *Monumenten & Landschappen* 28.1, 32-48.

VANISTENDAEL C. 2011: Interieurs van Antwerpse danszalen (1844-1914): het Zomer- en het Winterlokaal van de Société Royale d'Harmonie d'Anvers als typevoorbeelden, *Gentse bijdragen tot de interieurgeschiedenis* 36, 25-45.

4.4. Internetbronnen

BOGAERT C., LANCLUS K. & VERBEECK M. 1983: *Ledebergplein* [online], <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/103454> (geraadpleegd op 3 oktober 2016).

BOGAERT C., LANCLUS K. & VERBEECK M. 1983: *Parochiekerk Sint-Lieven* [online], <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/26554> (geraadpleegd op 3 oktober 2016).

Geoportaal Onroerend Erfgoed, GRB, *Hundelgemsesteenweg 173-175, Gent* [online], <https://geo.onroerenderfgoed.be> (geraadpleegd op 21 oktober 2016).

Google Maps, Satellietbeelden, *Hundelgemsesteenweg 173-175, Gent* [online], <http://www.maps.google.com> (geraadpleegd op 21 oktober 2016).

MEIJER T. 2010: *Th. Mortier, Antwerpen* [online], <http://www.dansorgels.nl/Mortier/mortier1.htm> (geraadpleegd op 3 oktober 2016).

Beschermingsdossier: Danszaal Bristol, monument met overgangszone

PATRIA s.d.: *Ledeberg Botermarkt. Marché au Beurre* [online], <http://www.delcampe.net> (geraadpleegd op 1 september 2016).

S.N. s.d.: *Ledeberg. Marché au Beurre. Botermarkt* [online], <http://www.delcampe.net> (geraadpleegd op 1 september 2016).

S.N. s.d.: *Ledeberg. Marché au Beurre. Botermarkt (STORME_PBK_124)* [online], <http://www.beeldbank.stad.gent> (geraadpleegd op 1 september 2016).

4.5. Onuitgegeven publicaties

MICHNA M. 2008: *Dancings in Gent, 1919-1939*, onuitgegeven masterscriptie, Universiteit Gent.

VAN LEEUWE E. 1997: *Het uitgaansleven op de Kuiperskaai: en hoe globale stromingen zich daarin reflecteren*, onuitgegeven masterscriptie, Universiteit Gent.

4.6. Mondelinge en schriftelijke bronnen

Schriftelijke informatie verkregen van dr. Liesbeth Van de Vijver, Centre for Cinema and Media Studies, Universiteit Gent (27 september 2016).

Schriftelijke informatie verkregen van mr. Mario Baeck, tegel-expert (18 juli en 7 oktober 2016).

Schriftelijke informatie verkregen van mevr. Trees Ampoorter, Stadsbestuur Gent, Dienst Wonen (24 oktober 2016).

Mondelinge informatie verkregen van mr. Patrick Van Damme, Provincie Oost-Vlaanderen, Beleidsmedewerker Bibliotheken; Heemkundige met expertise Ledeberg (1 september 2016).

5. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

5.1. Omgevingsplan bij de bescherming

Afzonderlijk document.

5.2. Fotobijlage

De fotoregistratie van de fysieke toestand die als bijlage bij het ministerieel besluit werd gevoegd bevat alle relevante foto's voor dit dossier. Er is geen afzonderlijke fotobijlage bij het dossier gevoegd.

5.3. Kaarten en figuren

Afzonderlijk document. Deze bijlage bij het beschermingsdossier bevat bijkomende luchtfoto's, archiefphoto's, postkaarten en plannen die het dossier verder onderbouwen of illustreren.